

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Het uur der waarheid

Asscher, M.W.B.

Citation

Asscher, M. W. B. (2015, October 29). *Het uur der waarheid*.
Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/35999>

Version: Corrected Publisher's Version
License: [Licence agreement concerning
inclusion of doctoral thesis in the
Institutional Repository of the
University of Leiden](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/35999>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

DE HOGERE WAARHEID

Silvio Pellico en *Le mie prigionie*

‘Op 13 december 1943 werd ik door de fascistische militie opgepakt,’ zo begint de Italiaanse schrijver en Auschwitz-overlevende Primo Levi het verslag van de gruwelen die hij in het concentratiekamp heeft doorstaan.¹ Het is een eenvoudige, feitelijke mededeling die ons hier, aan het begin van een verbijsterend relaas wordt gedaan. Juist in contrast met de onvoorstelbare ellende waarvan in het vervolg verslag gelegd gaat worden, is die kale registrerende openingszin des te effectiever. Wie echter iets beter bekend is met de Italiaanse literatuurgeschiedenis, herkent direct dat er in dit simpele zinnetje ook een hommage verborgen zit aan een van de beroemdste boeken uit de vroege Italiaanse Risorgimento, het tientallen jaren durende streven naar een onafhankelijke Italiaanse eenheidsstaat.² Het is alsof een moderne Nederlandse schrijver een boek zou beginnen met een variant op de zin: ‘Ik ben makelaar in koffi, en woon op de Lauriergracht, N° 37,’ de welbekende openingszin van het eerste hoofdstuk uit Multatuli’s *Max Havelaar*.³ Het boek waar Levi zijn openingszin en wellicht zelfs de veelgeprezen feitelijke, registrerende stijl van zijn concentratiekampverslag naar modelleerde, is *Le mie prigionie*, de gevangenisherinneringen van de in zijn eigen tijd gevierde toneelschrijver Silvio Pellico.⁴ Dat boek, verschenen in 1832, begint met de zin: ‘Op vrijdag 13 oktober 1820 werd ik in Milaan gearresteerd en mee-

gevoerd naar Santa Margherita.⁵ Ook in Pellico's verslag vormt deze kale openingszin de voorbode voor veel ellende, in zijn geval een bijna tien jaar durende gevangenschap, waarvan het grootste deel in de meedogenloze kerkers van de burcht genaamd de Spielberg te Brünn, het tegenwoordige Brno, in het toen Oostenrijkse, thans Tsjechische Moravië. *Le mie prigioni*, dat al twee jaar na Pellico's vrijlating in november 1832 bij de uitgever Giuseppe Bocca in Turijn verscheen, groeide snel uit tot een wijdverbreid succes, zowel in het Italiaans als in een reeks van vertalingen.⁶ Het is niet overdreven te zeggen dat *Le mie prigioni* samen met de roman *I promessi sposi* van Alessandro Manzoni het meest karakteristieke Italiaanse boek uit het tweede kwart van de negentiende eeuw is, met dien verstande dat Manzoni's historische roman vooral in Italië zelf resoneerde, terwijl de memoires van Pellico ook internationaal onmiddellijk een bestseller werden.⁷ Zoals de heroïsche zangen van Lord Byron de Griekse onafhankelijkheidsstrijd een Europese weerklink gaven, zo verleenden de gekwelde gevangenis-herinneringen van Silvio Pellico stem aan de Italiaanse worsteling met de overheersing door het Oostenrijkse keizerrijk, dat sinds het Weens Congres van 1815 de staten van Noord-Italië weer in zijn greep hield.⁸

Of het nu louter – al dan niet gespeelde – bescheidenheid was of dat daarachter het onvermogen schuilging om van zijn verschrikkelijke gevangeniservaringen datgene te maken wat in zijn eigen ogen 'echte' literatuur was, feit is dat Silvio Pellico op verschillende plaatsen benadrukt hoezeer hij er in *Le mie prigioni* slechts op uit was de waarheid op te schrijven. Enkele weken na verschijnen van het boek, in een brief van 28 november 1832, schrijft hij: 'Het is iets wat geen literaire waarde heeft; het bevat geen andere verdienste dan de waarheid.'⁹ En ook jaren later nog schrijft hij, in een twaalfstal op verzoek van zijn Franse vertaler toegevoegde hoofdstukken: 'Men vergaf mij de uiterste eenvoud van stijl, en het absolute gebrek aan versieringen, omwille van de waarheid, die onweerlegbaar uit iedere bladzijde naar voren komt.'¹⁰

Toch is het de vraag of Silvio Pellico er inderdaad in is geslaagd om, zoals hij zelf suggereert, de waarheid en niets dan de waarheid over zijn gevangeniservaring op te schrijven. Die vraag laat zich zelfs op meerdere niveaus stellen: op het feitelijke, historische niveau van correctheid (klopt zijn weergave van de aanloop naar en het verloop van zijn gevangenschap?) en op het autobiografische, existentiële vlak (welke waarheid over zichzelf brengt hij in dit boek onder woorden en met welke waarheid c.q. waarheden wordt hij – en met hem de lezer – in de loop van Pellico's verslag geconfronteerd?). Alvorens deze vragen aan de orde komen, is het zaak na te gaan wat Silvio Pellico voor iemand was en hoe en waarom hij in langdurige gevangenschap belandde. Vervolgens is er het verhaal van die gevangeniservaring, zoals hij dat in *Le mie prigioni* heeft verteld. Daarna komen wij toe aan de hierboven gestelde vragen, mede in het licht van de 24 levensjaren die Pellico na vrijlating uit de Spielberg nog van het lot te goed had.

SILVIO PELLICO

Silvio Pellico werd geboren op 24 juni van het revolutiejaar 1789 in het Piëmontese stadje Saluzzo, circa vijftig kilometer ten zuiden van de hoofdstad Turijn.¹¹ De volgende dag kreeg hij de doopnamen Giuseppe Eligio Silvio Felice.¹² In de Middeleeuwen eeuwenlang de kleine hoofdstad van een onafhankelijk markizaat, was het op een heuvel gebouwde Saluzzo, met zijn grandioze ligging tussen de uitlopers van de Franse Alpen in het westen en de Povlakte in het oosten, rond 1800 ongeveer hetzelfde pittoreske, historische stadje dat het heden ten dage nog steeds is. Slechts de nabijheid van het Napoleontische Frankrijk maakte dat de geschiedenis zich in de jeugdjaren van Silvio af en toe aan het stadje opdroeg in de vorm van langstrekkende legercolonnes. Eerder dan het Italiaans was het regionale Piëmontees de taal van zijn vroege jeugd.

Silvio's vader, Onorato Pellico, was van beroep kruidenier en had een behoorlijk ontwikkelde belangstelling voor literatuur, in

het bijzonder voor poëzie. Zijn moeder, Maria Margherita Tournier, was afkomstig uit Chambéry in de Savoie, tegenwoordig Frans maar toentertijd onderdeel van het koninkrijk Sardinië. Zij was een zorgzame en zeer gelovige vrouw. Silvio was van jongs af aan een beetje een ziekelijk moederskindje, bovendien verlegen en bijziend. Zijn beide ouders werden door hem zeer aanbeden, zoals blijkt uit het feit dat hij enkele van zijn gepubliceerde theaterwerken nadrukkelijk en soms uitvoerig aan hen opdroeg.¹³ Hij was de tweede van vijf kinderen, met een oudere broer Luigi, een jongere broer Francesco en twee jongere zussen, van wie de oudste, Giuseppina, hem het meest na stond, terwijl hij zich, althans in zijn correspondentie, vooral zorgzaam betoont om de jongste, Maria Angiola, 'Marietta' genoemd.¹⁴

Rond zijn vierde jaar verhuisde het gezin naar het nog dichterbij Turijn gelegen Pinerolo, waar vader Onorato opnieuw een kruidenierszaak had (en sonnetten schreef) en waar de jonge Silvio onder de hoede van een pater genaamd Manavella zijn eerste onderwijs genoot. Silvio komt uit de schaarse informatie over zijn vroegste jeugd steeds over als een kwetsbaar, maar getalenteerd mannetje: geen sterke zenuwen en evenmin een krachtige gezondheid, maar wel met een voorliefde voor toneelspelen. Op zijn tiende schreef hij naar verluidt reeds een treurspel, vrij naar de apocriefe gedichten van 'Ossian' van de hand van de Schotse dichter James Macpherson. In dat jaar, 1799, te midden van het wapengekletter tussen de Napoleontische legers en de legers der Oostenrijks-Russische alliantie, verhuisden de Pellico's opnieuw, ditmaal naar Turijn.

Als de zaken voor Pellico sr. met de jaren steeds slechter gaan, wordt Silvio op zijn zeventiende voor een verblijf van vier jaar naar een welgestelde oom van zijn moeder in Lyon gestuurd. De bedoeling was dat hij er in de handel zou worden opgeleid, maar hij verdiept zich liever in literatuur en wetenschap en leert naast Engels en Duits bovenal vloeiend Frans, in aanvulling op hetgeen hij van die taal al van zijn moeder had meegekregen. In Lyon ontstaat ook zijn eerste serieuze literaire werk, het 'Opus 1' uit zijn bibliografie.

Het is een gedicht van de negentienjarige Silvio Pellico op 10 augustus 1809 opgedragen aan zijn moeder, ter gelegenheid van wat haar 45e verjaardag moet zijn geweest.¹⁵

In oktober van datzelfde jaar 1809 keert Silvio Pellico terug uit Frankrijk en vestigt zich in Milaan, waar intussen ook zijn vader woonde, die de handel in drogisterij-artikelen had verruild voor een opeenvolging van functies in overheidsdienst. Silvio's bedoeeling is om in Milaan zijn beheersing van het Frans te gelde te maken en daarnaast zoveel mogelijk ruimte te geven aan zijn literaire ambities. Door zijn geringe lengte roept men hem gelukkig niet op als soldaat voor de Italiaanse troepen die op last van Napoleon Bonaparte bijeengebracht worden, want voor het soldatenleven mist hij ten enenmale zowel de constitutie als de mentaliteit. De eerste jaren combineert Pellico het schrijven van gedichten en toneelstukken met het geven van lessen, als privéleraar en als docent voor een paar uur in de week aan een militair weeshuis.¹⁶

Hoewel schuchter van aard neemt hij in Milaan deel aan het openbare literaire leven in de cafés en in de operaloges. Hij raakt links en rechts verliefd, meestal van een afstand, maar van een seksuele en/of duurzame verhouding met een vrouw lijkt geen sprake. Het dichtst daarbij komt nog zijn gepassioneerde verliefdheid op de actrice en zangeres Teresa ('Gegia') Marchionni, die uiteindelijk meer prijs stelt op zijn vriendschap dan op zijn liefde.¹⁷ Pellico komt over als het prototype van een klein, boekig mannetje, en op bijna alle portretten die van hem bekend zijn, draagt hij een bril.

Op 18 augustus 1815 gaat in Milaan, in het twee jaar tevoren opgerichte Teatro Re, het toneelstuk in première dat Pellico's naam als jonge veelbelovende auteur in één klap zal vestigen, *Francesca da Rimini*, met het nichtje van Gegia, Carlotta Marchionni, in de vrouwelijke hoofdrol. Het verhaal van het stuk, gebaseerd op de beroemde tragische liefdegeshiedenis uit Canto v van Dantes *Inferno*, wordt door Pellico in sluiers van een eigentijdse vaderlandsliefde gehuld, geheel in overeenstemming met de patriottische

sentimenten die in die jaren vooral bij een aantal jonge schrijvers en intellectuelen opgeld deden. Zijn vriendschap met de elf jaar oudere dichter Ugo Foscolo vormt daarbij een bron van inspiratie. Hoe verschillend onderling ook van karakter, hun geestverwantschap wortelt stevig in het gedeelde verlangen naar een wellicht ooit te vestigen nationaal Italiaans vaderland, een drang die door Foscolo in *Dei Sepolcri* (1807) bijna als een morele opdracht in verzen was verwoord.¹⁸

Vanaf 1816 wordt Pellico aangesteld als inwonend privésecretaris van de gefortuneerde en invloedrijke graaf Luigi Porro Lambertenghi, met als speciale taak om als leraar op te treden voor diens beide jonge zonen, Giulio en Giacomo, voor wie hij als 27-jarige bijna een tweede vader wordt.¹⁹ Met het salaris dat hij ontvangt kan hij prima voor zichzelf zorgen en ook nog het een en ander afdragen aan zijn armlastige ouders, maar zijn biografe Barbara Allason suggereert dat de ‘verkoop van al zijn dagen’ hem zeer aan het hart gaat en een bron van zwaarmoedigheid vormt.²⁰ Hij ontwerpt allerlei aanzetten voor nieuw dramatisch en literair werk, maar Pellico is onzeker over de kwaliteit ervan en hoe dan ook komt hij aan het schrijven naar zijn zin veel te weinig toe.

MILAAN

De genoemde patriottische sentimenten hadden alles te maken met de politieke veranderingen die in het bijzonder Noord-Italië en Milaan beheersten. Tussen 1805 en 1814 was de stad onder Napoleontische heerschappij de hoofdstad van het koninkrijk Italië geweest. Net als tijdens de overeenkomstige Franse tijd in Nederland, brachten de Fransen ook in het grootstedelijke Milaan met zijn 120.000 inwoners een atmosfeer van vernieuwing met zich mee op het terrein van onderwijs, bestuur en niet in de laatste plaats het openbare culturele leven. Meer dan in de daarvoorafgaande decennia rook de Lombardijse elite een, zij het op dat moment nog theoretische, kans op vrijheid, wellicht ooit zelfs staatkundige onafhankelijkheid, voor het op dat moment

nog altijd hopeloos verbrokkelde Italië.

Na de val van Napoleon brak in Milaan aanvankelijk een volksopstand uit, waarbij de minister van Financiën van het Napoleon-tische koninkrijk Italië, graaf Giuseppe Prina, op straat werd ge-lyocht, maar de wil van het Lombardijse volk was in politiek opzicht onvoldoende een factor van betekenis. Volkssoevereiniteit was nog een zaak van illustere onderhandelingstafels. In de slotakte van het Weens Congres op 9 juni 1815 werd bij wijze van restauratie de oude, pre-Napoleontische orde in Italië hersteld. Dat hield onder meer in dat Milaan onder Oostenrijks bestuur als hoofdstad werd aangewezen van een nieuw koninkrijk Lombardije-Veneto, terwijl Pellico's geboortegrond weer werd ondergebracht in het koninkrijk Piëmont-Sardinië. Uit protest tegen met name de verkwanseling van Venetië aan de Oostenrijkers ging de avontuurlijke en dynamische Ugo Foscolo in ballingschap naar Zwitserland en vervolgens naar Engeland, maar de zachtmoedige, meegaande Pellico bleef in Milaan. Daar werd het herstelde Oostenrijkse bewind stevig gevestigd en met straffe hand door politie en censuur gehandhaafd, al zou de idee van vrijheid en onafhankelijkheid nooit meer uit de Italiaanse geest verdwijnen. Dat vrijheidsideaal werd mede gevoed door de Europese schrijvers uit Engeland, Frankrijk en Duitsland die voor kortere of langere tijd in Milaan neerstreken.

Lord Byron, bijvoorbeeld, keerde in 1816 Engeland de rug toe en vertrok naar Italië. Een van de eerste Italiaanse schrijvers die hij in oktober van datzelfde jaar in Milaan ontmoette, was Pellico. Samen met zijn vriend en reisgenoot John Cam Hobhouse zette Byron zich aan een Engelse vertaling van *Francesca da Rimini*, zodat het stuk ook in Londen opgevoerd zou kunnen worden.²¹ Omgekeerd was Silvio Pellico de eerste Italiaanse vertaler van Byrons heldenepos-in-verzen *Manfred*.²² De ontmoetingen en literaire uitwisseling tussen Pellico en Byron zijn volkomen in overeenstemming met het Europese revolutionaire elan waarvan ook Italië steeds meer vervuld begon te raken, en waarvoor Lord Byron en-

kele jaren later in het moerassige Missolonghi zijn leven zou geven.

Ook de Europees georiënteerde Madame de Staël overwinterde in haar laatste levensjaren in Milaan, en riep in invloedrijke tijdschriftartikelen de Italiaanse schrijvers op een voorbeeld te nemen aan hun noordelijke (Duitse en Engelse) tijdgenoten, en door middel van vertalingen van de klassieken de Italiaanse literatuur een nieuwe eigenheid en eenheid te bezorgen.²³ Met haar in Milaan was haar secretaris, de Duitse schrijver, criticus en Shakespeare-vertaler August Wilhelm von Schlegel, die samen met zijn broer Karl Wilhelm Friedrich een belangrijke rol speelde in de vroege Duitse Romantiek. In hun leven en ideeën openbaart zich de romantische notie dat ware literatuur kan 'bijdragen aan de vormgeving van het leven' en slechts kan voortvloeien 'uit het innerlijk leven van een heel volk'.²⁴

Op dat Milanese intellectuele toneel figureerde in die periode ook Stendhal, voor wie de combinatie van Italië, opera en liefde zo onweerstaanbaar was dat hij er zeven jaar bleef, totdat hij onder Oostenrijkse verdenking van spionage in 1821 naar Parijs moest uitwijken. Stendhal toonde zich een bewonderaar van Pellico's *Francesca da Rimini*, dat hij op één lijn stelde met de tragedies van Racine.²⁵

In het Milanese intellectuele klimaat waarvan Silvio Pellico al dus enkele jaren deel uitmaakte, liepen voor een schrijver in feite twee gewetensvragen door elkaar, vragen waaraan een in het openbare leven actieve literator en zeker een toneelschrijver zich onmogelijk kon onttrekken. De eerste was een literaire kwestie, namelijk de vraag naar een persoonlijke plaatsbepaling in de tweestrijd tussen de classicistische en de romantische stijl. Tussen enerzijds trouw aan de conventies van de klassieke tragedie met zijn aristotelische, door de Franse literatuur verfijnde eenheid van tijd, plaats en handeling (vertegenwoordigd door oudere schrijvers als Vittorio Alfieri en Vincenzo Monti) en anderzijds de meer op de moderne realiteit gerichte, organische stijl van schrij-

ven die bovenal op zijn eigen kwaliteiten beoordeeld wenste te worden.²⁶ Die richtingenstrijd hing op zijn beurt samen met de tweede, meer politieke vraag, die in een door vreemde overheersing gedomineerd land nu eenmaal een dagelijkse toets in zowel het openbare als het privéleven vormt: in hoeverre het gezag van de vreemde overheersers te aanvaarden, daarin mee te gaan of zelfs te proberen er beter van te worden, of in hoeverre juist daar weerstand aan te bieden en samen met gelijkgestemden te proberen de kronkelige wegen naar de vrijheid en de soevereiniteit van het eigen land te zoeken. Onder dergelijke omstandigheden – zo leren ook andere perioden in de Europese geschiedenis – zijn het literaire en het politieke nauwelijks meer van elkaar te scheiden. Als hedendaagse lezers zijn wij geneigd om bijvoorbeeld in de toneelstukken van Byron vooral het avontuurlijke, het heroïsche en het schilderachtige te lezen, maar in de tijd dat deze stukken ontstonden en gelezen en door tijdgenoten bediscussieerd werden, golden zij als geëngageerde literatuur, als werken waarin de vrijheid het opnam tegen aristocratische overheersing, hoezeer ook die stukken dikwijls verkleed gingen als historisch drama.²⁷ Hetzelfde kan gezegd worden van de tragedies van Ugo Foscolo en Silvio Pellico.

CARBONARI EN IL CONCILIATORE

De Oostenrijkse autoriteiten hielden alle uitingen van engagement met de vrijheid in de door hen gecontroleerde gebieden van Noord-Italië nauwlettend in de gaten. Het meest gespitst waren zij op mogelijke tekenen van samenzweringen. Die dreigende samenzweringen namen hun meest concrete vorm aan onder de naam 'carbonarisme', een samenstel van over heel Italië verspreide netwerken van in de kern gelijkgestemde liberale geesten. Voortgekomen uit de geheime ontmoetingstraditie der vrijmetse-laars, wilden deze carbonari in opstand komen tegen de absolute macht, eerst die van Napoleon en van de paus, vervolgens vanaf 1815 tegen die van de Oostenrijkse overheersers.²⁸ De Oostenrijkse

repressie nam onder meer de vorm aan van scherpe censuur. Pellico moest bijvoorbeeld ondervinden dat zijn toneelstuk *Eufemio di Messina*, hoewel handelend over een negende-eeuwse Byzantijnse admiraal die het vanuit Sicilië gewapenderhand opneemt tegen het gezag uit Constantinopel, door de Oostenrijkse censuur kennelijk als een opruiend geschrift werd beschouwd. In juli 1819 had hij de tekst aan de censuur voorgelegd en een jaar later was hij nog steeds in afwachting van toestemming tot publicatie.²⁹

Een in dit verband nog riskantere bezigheid was Pellico's betrokkenheid bij het invloedrijke, door zijn broodheer graaf Porro samen met onder anderen graaf Federico Confalonieri als financiers opgerichte tijdschrift *Il Conciliatore*. Dit tweemaal per week verschijnende periodiek – met als ondertitel 'Foglio Scientifico-Letterario', waarvan het eerste nummer in een oplage van 500 exemplaren uitkwam op 3 september 1818 – vormde de spreekbuis bij uitstek van de gegoede, ultraliberale Milanese intelligentsia. Vooral nieuwe auteurs als Giovanni Berchet, Pietro Borsieri en Ludovico di Breme manifesteerden zich in dit blad. De op dat moment 29-jarige Pellico nam het redactiesecretariaat op zich.³⁰ Zelf droeg hij ook actief artikelen bij, zowel in de vorm van beschouwingen als van boekbesprekingen en zelfs de eerste afleveringen van een roman in feuilletonvorm.³¹ Totaal schreef Pellico meer dan honderd kortere en langere bijdragen in de bij elkaar 118 afleveringen die er van het blad zijn uitgekomen. Naast stukken over de meest uiteenlopende onderwerpen waren daaronder vele literaire artikelen en recensies. Van expliciete politieke standpunten was bij Pellico geen sprake. Wel getuigden ook zijn essays en boekbesprekingen van een brede, internationale belezenheid. Zo schreef hij bijvoorbeeld over Byrons *Childe Harold's Pilgrimage*, over het idee van de tragedie bij Vittorio Alfieri en over werken van Friedrich Schiller, Samuel Rogers en Marie-Joseph Chénier.³²

De Oostenrijkse censuur volgde het tijdschrift op de voet en greep regelmatig in, waarbij gaandeweg steeds meer van de ter goedkeuring voorgelegde kopij verminkt werd of zelfs helemaal

niet gedrukt kon worden. Op 17 oktober 1819 verscheen het laatste nummer; de censuur had een ongeschonden en regelmatige verschijning uiteindelijk zo goed als onmogelijk gemaakt. En wat nog ernstiger was, velen van degenen die bij *Il Conciliatore* betrokken waren geweest of erin hadden gepubliceerd, werden nu nog serieuzer verdacht van samenzwering tegen de Oostenrijkse staat, een politieke misdaad waar in de Oostenrijkse strafwet als hoogverraad ('alto tradimento') de doodstraf op stond. Om het net rond de moeilijk grijpbare carbonari nog sluitender te maken werd deze wet aangevuld met een edict van 29 augustus 1820, op grond waarvan zelfs het niet bij de politie aangeven van een vermeende carbonaro gelijkgesteld werd aan het zelf behoren tot een dergelijke verboden organisatie.³³ Aldus konden de mannen achter *Il Conciliatore* erop wachten dat de Oostenrijkse staatspolitie hardere maatregelen zou nemen.

ARRESTATIE EN VEROORDELING

En zo gebeurde het op vrijdag 13 oktober 1820, om precies te zijn om 3 uur in de middag, dat Silvio Pellico in Milaan werd gearresteerd en naar Santa Margherita werd gebracht, een voormalig, oorspronkelijk middeleeuws klooster van de zusters benedictinessen, dat intussen dienstdeed als politiegevangenis. Dat men er op dat moment toe overging om Pellico daadwerkelijk te arresteren had te maken met twee factoren. De ene was een zeer onverstandige brief op 30 september 1820 geschreven door de in de Milanese theaterwereld rondlopende musicus en 'minor poet' Piero Maroncelli aan zijn broer Francesco in Bologna, waarin hij zowel zichzelf, zijn broer als tal van andere mensen uit de voormalige kringen rond *Il Conciliatore* met naam en toenaam in verband bracht met het carbonarisme. Onderschept door de politie was die brief voor het Oostenrijkse gezag precies de benodigde aanleiding om een aantal arrestaties te verrichten en tot vervolging over te gaan.³⁴ De tweede factor was dat Oostenrijk, nerveus over de toenemende dreiging van in het geheim georganiseerde verzetsbewegingen

door heel Italië en nu ook nadrukkelijk in Milaan, ertoe had besloten om de opsporing en vervolging van carbonaristen grondiger aan te pakken.³⁵ Daartoe werd in Venetië een speciale commissie geïnstalleerd, belast met de vervolging van de in heel Lombardije-Veneto gearresteerde carbonari. Het was die commissie, geleid door de briljante Tiroler jurist Antonio Salvotti, die tientallen Italianen na eindeloze verhoren en een voor de verdachten even ondoorzichtig als ongrijpbaar strafproces, voor jaren in de gevangenis deed belanden.³⁶

Na vier maanden in de relatief comfortabele politiegevangenis van Santa Margherita te hebben doorgebracht, werd Pellico op 18 februari 1821 onverwachts naar Venetië gebracht, en daar viel ook hij in handen – of zoals Pellico's biografe Barbara Allason het noemt: de klauwen – van Salvotti.³⁷ Hij werd onder de loden daken ('sotto i piombi') van het Dogenpaleis gevangengezet in afwachting van zijn proces.³⁸ Op 11 januari 1822 bracht men hem over naar het kerkhofeiland San Michele, waar zich reeds niet minder dan honderd veronderstelde carbonari in hechtenis bevonden. Ruim een maand later, op 21 februari om 10 uur in de ochtend, werd hem in het Dogenpaleis in een besloten zitting van de speciale commissie zijn doodvonnis meegedeeld, dat de volgende dag publiekelijk in de openlucht werd uitgesproken.³⁹ Tegelijkertijd werd dat doodvonnis met een beroep op de genade van Zijne Majesteit Franz I omgezet in vijftien jaar 'carcere duro', dat wil zeggen een gevangenisstraf onder verzwaard regime.⁴⁰ Aangezien men de dagen formeel als twaalf uren telde, kwam de straf uiteindelijk uit op zevenenhalf jaar, waarvan echter de in voorarrest doorgebrachte tijd – anders dan tegenwoordig – niet werd afgetrokken. Na een eerder doodvonnis klinkt die zevenenhalf jaar misschien als een meevaller, maar toen Pellico na een wekenlange tocht – eerst per boot en vervolgens per koets – op 10 april 1822 's middags aankwam bij het kasteel Spielberg en in een vochtige, donkere, ondergrondse kerker werd opgesloten, kon hij niet anders concluderen dan dat hij op 32-jarige leeftijd 'levend werd begraven'.⁴¹

SPIELBERG

Het is niet overdreven om de Spielberg een waar sprookjeskasteel te noemen, als men maar voor lief neemt dat het daar eeuwenlang om zeer gruwelijke sprookjes is gegaan.⁴² Vanuit de naastgelegen stad Brno verheft het fort zich tot 283 meter hoogte, maar het ontleent zijn reputatie niet alleen aan die ongenaakbare, en voor vroegere belegeraars onneembare ligging, doch evenzeer aan de tot diep in de rotsen uitgehakte, onderaardse gewelven die eeuwenlang tot gevangenis gediend hebben voor de meest uiteenlopende, onvrijwillige bewoners. Al in de negende eeuw zou er op deze unieke, in het omringende Moravische landschap zo dominante plek een kasteel hebben gestaan.⁴³ De vroegste schriftelijke bronnen die er melding van maken dateren van 1090. De bedrieglijk onschuldige naam Spielberg houdt verband met de ridderspelen en toernooien die er in de Middeleeuwen werden gehouden. Vanaf de zeventiende eeuw werd het omvangrijke complex, met een eigen kapel, een eigen ziekenhuis en interne toegang tot een 114 meter diep in de rots gelegen bron die als watervoorziening dienstdeed, gebruikt als gevangenis voor dieven, rovers, moordenaars, schuldenaren, smokkelaars, alchemisten, tovenaars, heksen, zigeuners en corrupte ambtenaren. Ook voordat in 1822 de eerste Italiaanse carbonaristen er werden opgesloten, hadden al vele generaties politieke gevangenen in de vochtige en donkere kerkeren vastgezet, zoals Boheemse vrijheidsstrijders in de jaren na 1620 en Franse patriotten na de Revolutie van 1789. Ook nadat in 1787 het folteren van gevangenen formeel was afgeschaft kwam de overlevingskans van langgestrafte gevangenen niet uit boven de 50 procent. Velen stierven er aan tbc, waterzucht, scrofulose, jicht, scheurbuik, tyfus, hersenverlamming of longontsteking. In 1809 werden op last van Napoleon de vestingmuren neergehaald, waarmee de eens onneembare burcht zijn militaire betekenis verloor. Vanaf dat moment deed hij nog slechts als gevangenis dienst, maar daarvoor was hij dan ook uitmuntend geschikt.

Als Silvio Pellico na zijn vrijlating uit de Spielberg op 1 augustus

1830 na zijn jarenlange verblijf aldaar niet zelf zijn gevangenis-herinneringen te boek had gesteld, dan zouden wij indirect toch het een en ander over zijn verblijf in het sinistere Moravische fort te weten hebben kunnen komen. De meerderheid van de circa driehonderd gevangenen in de Spielberg bestond weliswaar uit moordenaars en dieven, maar onder de langgestrafte politieke gevangenen bevonden zich enkele tientallen carbonari, onder wie een aantal uit de kringen rond *Il Conciliatore*. Enkelen van hen hebben net als Pellico herinneringen aan hun opsluiting te boek gesteld.

Dat geldt bijvoorbeeld voor graaf Federico Confalonieri, die vanaf 5 maart 1824 tot aan zijn verbanning in 1836 naar Amerika in de Spielberg gevangenzat. Met de euvele moed en wellicht ook de middelen waar hij als gefortuneerde edelman over beschikte, slaagde hij erin een cipier zover te krijgen jarenlang elke dag een blad papier zijn cel in te smokkelen en het inmiddels beschreven vel van de vorige dag mee te nemen en in veiligheid te brengen. Op deze wijze kon een groot deel van Confalonieri's gevangenisherinneringen inderdaad in de Spielberg worden opgetekend.⁴⁴ In die, keurig per jaar ingedeelde, herinneringen treedt Confalonieri om evidente redenen van behoedzaamheid niet zeer in detail waar het bijzonderheden betreft over een medegevangene als Pellico. Opgesloten als zij waren in verschillende cellen, kregen zij elkaar ook zelden of nooit te spreken.⁴⁵ Wel geeft hij een duidelijke beschrijving van de donkere L-vormige gang met veertien onderaardse kerkers (elk acht passen lang en vier breed, dat wil zeggen ongeveer 2,5 bij 1,5 meter), die voor de Italiaanse staatsgevangenen bestemd waren, en schildert hij de jarenlange dagelijkse routine van het hardvochtige gevangenisleven.

Als celgenoot kreeg de epileptische Confalonieri een 27-jarige Fransman toegewezen, de al eerder geciteerde Alexandre Andryane, die zich als buitenlander onvoorzichtiglijk in het netwerk van de carbonari had gewaagd en daarvoor zes jaren lang in de Spielberg moest boeten. Op het moment dat Andryane samen met Pie-

tro Borsieri op 26 februari 1824 in Brünn arriveert, zit Pellico daar al twee jaar gevangen, zoals Borsieri smartelijk uitroept bij de eerste aanblik van het hoog op een heuvel gelegen fort.⁴⁶ In het tweede deel van zijn gevangenismemoires, dat geheel aan zijn verblijf in Brünn is gewijd, voert Andryane Silvio Pellico veelvuldig en soms beeldend ten tonele en lijkt hij hem daarbij op het eerste gezicht ook goed te karakteriseren. Neem de volgende beschrijving:

*Indulgence, love, and charity were revealed by all his acts; and his patience was to us a most salutary exhortation to support without murmuring the misfortunes sent us by Providence. Esteemed and cherished by all his fellow-captives, he left behind him nothing but regrets and blessings. Only among women, and the best even of them, have I met with that tender piety, candour, unalterable kindness, and unlimited devotion which are his characteristics.*⁴⁷

Dit portret sluit wonderwel aan op de beschrijving die van Pellico gegeven wordt in de zorgvuldig bijgehouden jaarboeken van de Spielberg, waarin alle binnenkomende gevangen te boek werden gesteld:

*In Saluzzo in Sardinien geboren, 32 Jahre alt, katholisch, ledig, gewesener Sekretär, von kleiner Statur, schwachen Körperbau; schönes Gesicht, braune Haare und Bart, blaue Augen, regelmäßige Nase, kleiner Mund, spricht italienisch, französisch, lateinisch, und schlecht deutsch.*⁴⁸

Toch is er alle reden om de uitvoerige herinneringen van Andryane bijna volledig terzijde te leggen. Van verschillende kanten zijn de *Memoirs of a Prisoner of State* als feitelijk onbetrouwbaar gekwalificeerd.⁴⁹ In een brief aan Confalonieri geeft ook Pellico zelf duidelijk blijk van zijn reserves en vermeldt hij als enig commentaar aan Andryane diens ongetwijfeld goede bedoelingen.⁵⁰ Inte-

ressanter is dan ook de vraag hoe Pellico zelf de ervaring van opgesloten eenzaamheid heeft ondergaan en die in zijn eigen woorden heeft beschreven.

LE MIE PRIGIONI

Le mie prigioni (letterlijk ‘Mijn gevangenissen’) bestaat uit 99 Romeins genummerde, korte hoofdstukken, die alle in de ik-vorm zijn geschreven.⁵¹ Totaal omvat het boek circa 102.000 woorden, wat de gemiddelde omvang per hoofdstuk brengt op slechts 1030 woorden. In deze tamelijk streng volgehouden opbouw vertelt de auteur over zijn belevenissen vanaf het moment van zijn arrestatie op 13 oktober 1820 in Milaan tot aan zijn terugkeer als vrij mens in Turijn bijna tien jaar later, op 17 september 1830. Meer dan de helft van het boek (om precies te zijn de hoofdstukken I tot en met LVII) is gewijd aan het voorspel tot zijn aankomst in de Spielberg. In de daarop volgende 22 hoofdstukken (LVIII tot en met LXXIX) worden de eerste twee jaren van zijn gevangenschap in de kerkers van de Spielberg beschreven, waarna de resterende jaren van zijn verblijf in elf hoofdstukken worden behandeld (LXXX tot en met XC). Voor het verhaal van zijn vrijlating en terugkeer naar Turijn resteren dan nog negen hoofdstukken (XCI tot en met XCIX). Deze indeling is opmerkelijk, en wel om twee redenen.

In de eerste plaats is Pellico's langdurige gevangenschap in de Spielberg zonder twijfel de centrale ervaring van *Le mie prigioni*. Zonder de aldaar doorgebrachte jaren van opsluiting zou zijn arrestatie en tijdelijk verblijf in diverse politiecellen weinig indruk op het nageslacht hebben gemaakt. Het zou een boek opgeleverd hebben zoals de vergeten autobiografie van graaf Giovanni Arrivabene, die met Pellico bevriend was en die in zijn herinneringen verhaalt hoe hij na eerdere ondervragingen juist op tijd de Zwitserse grens over wist te vluchten, voordat ook hem een langdurige gevangenschap in de Spielberg zou hebben gewacht.⁵² In het licht daarvan verdient het opmerking dat Pellico voor de laatste zesentwintig jaar van zijn gevangenschap slechts elf van zijn hoofdstukken

inruimt. Zo levendig en gedetailleerd als de vroege hoofdstukken verhalen van zijn kortdurende opsluiting in achtereenvolgens de politiecel in Santa Margherita, in de 'piombi' van het Venetiaanse Dogenpaleis en op het gevangenis-eiland San Michele, zo leeg lijkt zijn geheugen als het erom gaat de lange jaren in de Spielberg te reconstrueren. Aan het begin van hoofdstuk LXXX heet het dan ook:

*De aangescherpte regels maakten ons leven steeds eentoniger. Het hele jaar 1824, heel 1825, heel 1826, heel 1827, waaruit bestonden zij voor ons? Het gebruik van onze boeken, dat tijdelijk door de directeur was toegestaan, werd weer verboden. Aldus werd de gevangenis een ware tombe, maar dan zonder de bij een graf behorende vreedzame stilte.*⁵³

Een tweede kanttekening bij deze verdeling van Pellico's belevenissen over de tekst van zijn geschreven herinneringen eraan, is de volgende. De lezer, zeker de moderne lezer van *Le mie prigioni*, zou verwachten dat deze autobiografische tekst – op zijn minst impliciet – een zelfrechtvaardiging van de auteur zou behelzen, de bewijzen van zijn onschuld zou tonen, al dan niet in combinatie met een aanklacht tegen degenen die hem bijna tien jaren van zijn leven hadden opgesloten voor iets wat menselijkerwijs nauwelijks als een misdaad valt op te vatten. Ook het feit dat Pellico de eerste 57 van zijn 99 hoofdstukken besteedt aan zijn arrestatie, zijn voor-arrest, zijn proces, zijn veroordeling, het uitspreken van zijn doodvonnis, de omzetting daarvan in langdurige gevangenisstraf en zijn overbrenging naar de gevangenis waar hij die straf zal gaan uitzitten, lijkt er op het eerste gezicht op te duiden dat de lezer de toedracht tot zijn gevangenschap in de Spielberg gedetailleerd gepresenteerd zal krijgen. Het tegendeel is het geval. Het vervolg van de eerste alinea van het boek, na de eerder reeds geciteerde openingszin, luidt als volgt:

*Men ondervroeg mij langdurig gedurende de rest van die dag en ook nog de dagen daarna. Maar daarover zal ik niets zeggen. Zoals een minnaar die door zijn liefslecht behandeld is, vast van plan is boos op haar te blijven, laat ik de politiek voor wat zij is, en spreek ik over iets anders.*⁵⁴

Die zwijgzaamheid over de inhoud van de ongetwijfeld veelvuldige en langdurige verhoren die hem door Antonio Salvotti werden afgenomen en hetgeen daarbij ter sprake kwam over datgene wat hem door de Oostenrijkse autoriteiten als 'hoogverraad' werd verweten, namelijk zijn betrokkenheid bij de staatsgevaarlijke samenzweringen der carbonari, wordt in de rest van het boek zonder mankeren volgehouden.⁵⁵ Dat gegeven alleen al verleent *Le mie prigioni* een enigszins tijdloze, ja universele kracht, die ontheven lijkt te zijn aan de omstandigheden waaraan het boek zijn ontstaan dankt. Tegelijkertijd brengt dit gegeven ook met zich mee dat de auteur op veel plaatsen in het boek ontwijkende formuleringen gebruikt, als het bijvoorbeeld gaat om persoonsnamen of details uit zijn eigen of andermans levensverhaal.⁵⁶ Pellico's terughoudendheid waar het de concrete omstandigheden en achtergronden van zijn veroordeling en gevangenschap betreft, met name zijn verblijf in de Spielberg, valt niet los te zien van de volgende vier aspecten.

1 – CENSUUR

De greep waarin de Oostenrijkse machthebbers het openbare leven in Lombardije en de Veneto hielden, ging hand in hand met de macht die de rooms-katholieke kerk ook publiekelijk uitoefende. De samenhang van die twee, elkaar in hun onderdrukkende kracht onderling versterkende machten wordt goed duidelijk in de censuur waaraan de publicatie van boeken, kranten en tijdschriften was onderworpen.⁵⁷ Zoals Pellico enkele jaren na de succesvolle verschijning van zijn *Le mie prigioni* in zijn twaalf *Capitoli aggiunti* verhaalde, kwam hij tot het schrijven van zijn gevangenis-

herinneringen op aandringen van de bejaarde Turijnse priester Giovanni Battista Giordano, verbonden aan de San Rocco, waar Pellico te biecht ging. Dat ontsloeg hem evenwel geenszins van de verplichting om voor zijn voorgenomen publicatie de toestemming van de kerkelijke autoriteiten te verkrijgen. Nadat hij die toestemming in mei 1832 zonder veel moeite had gekregen, resteerde het verkrijgen van het politieke 'imprimatur'. Dat vereiste enige strategische correspondentie onder anderen met de Piëmontese ambassadeur aan het Oostenrijkse hof en met het ministerie van Justitie, maar afgezien van enkele niet-essentiële tekstwijzigingen was het resultaat dat het boek begin november 1832 volgens plan kon verschijnen.⁵⁸ Van de verleende dubbele imprimatur, door de 'Revisore Arcivescovile [Gaspere] Botto' en door graaf M.S. Provana namens de grootkanselarij op 23 juli 1832, wordt achter in de eerste druk van het boek formeel melding gemaakt.⁵⁹

Op grond van zijn ervaringen als redactiesecretaris van *Il Conciliatore* en gezien zijn langjarige confrontaties met Oostenrijkse gezagsdragers, moet Silvio Pellico hebben beseft hoe scherp en gedetailleerd zij de geldende regels ook in zijn geval zouden handhaven. Bij het schrijven van zijn boek moet hij zich dan ook ten volle bewust zijn geweest van de beperkte ruimte die hij zou hebben om te beschrijven wat hem precies was overkomen. Anders valt bijvoorbeeld onmogelijk te verklaren dat de naam van Antonio Salvotti, de fanatieke inquisiteur die hem tussen zijn arrestatie op 13 oktober 1820 en zijn veroordeling op 21 februari 1822 indeloos had ondervraagd en had laten ondervragen, en die er als geen ander voor verantwoordelijk was dat Pellico vervolgd werd, in voorarrest bleef en uiteindelijk ook veroordeeld werd, in *Le mie prigioni* niet één keer wordt genoemd. Een dergelijke weglating kan gevoeglijk als zelfcensuur worden gekwalificeerd.

2 – BESCHERMING

Een tweede motief voor de opvallende terughoudendheid die Pellico zichzelf bij het schrijven van zijn memoires oplegde, heeft te

maken met het feit dat ten tijde van het schrijven aan *Le mie prigion* verschillende carbonaristen nog immer in de Spielberg gevangenzaten. In het bijzonder gold dat voor Federico Confalonieri, die met zijn zwakke gezondheid en zijn uitzonderlijk lange straftijd – hij zou pas in 1836 vrijkomen – Pellico's bijzondere bescherming verdiende. Het vermelden van de wijze waarop gevangenen in de Spielberg in het geheim met elkaar plachten te communiceren, aanduiding bij naam van cipiers die wel eens stiekem iets voor de ongelukkige gevangenen deden, laat staan het geven van details over ontsnappingsplannen, waren derhalve ondenkbaar, want zouden tot repercussies voor de betrokkenen hebben kunnen leiden. Aangezien dergelijke details nu juist vaak het meest avontuurlijke en tot de verbeelding sprekende materiaal vormen waar gevangenisherinneringen het voor hun zeggingskracht van moeten hebben, vormde deze noodzaak tot bescherming van zijn kameraden voor Pellico een niet geringe beperking. Een van de redenen dat de memoires van Alexandre Andryane bij Pellico irritatie opwekten, is nu juist dat die zich aan een dergelijke zelfbeperking niets gelegen liet liggen, iets waar hij zich als Fransman vermoedelijk niet of minder aan gebonden achtte. Pellico schrijft nog in 1842 over Andryane: 'Zijn boeken bevatten diverse anekdotes uit de gevangenis die ik niet zou hebben kunnen vertellen: ik zou mijn medegevangenen in gevaar hebben gebracht.' En twee weken later, aan dezelfde correspondent: 'Toen ik *Le mie prigion* publiceerde, deed ik er over Alexandre Andryane en enkele anderen het zwijgen toe, omdat iedere verwijzing van mijn kant ze in gevaar zou hebben kunnen brengen zolang ze gevangenzaten. Slechts die paar mensen noemde ik, van wie het bekend was dat ik in broederlijke intimiteit met ze verbonden was; ik zeg "bekend", in de zin dat het Oostenrijkse gezag daarvan op de hoogte was.'⁶⁰

3 – ONSCHULD

Een volgende reden waarom *Le mie prigion* zo weinig informatie bevat over het carbonarisme, over de samenzweringen waar Pelli-

co deel van uitgemaakt zou hebben c.q. over de verhoren waarin dat alles aan bod moet zijn gekomen, is dat Pellico er in feite heel weinig van wist. Zelfs tegenover medegevangenen, gewone rovers die samen met hem in Milaan vastzaten, moest hij op de vraag wat die carbonari precies voor mensen waren toegeven: 'Ik weet zo weinig van ze dat ik het u niet zou kunnen vertellen.'⁶¹ De waarheid – zo er al van één waarheid sprake kan zijn – was dat hij op instigatie van Maroncelli eind augustus 1820 weliswaar lid was geworden, maar vermoedelijk een beetje een verlegen randfiguur was geweest, te ver af van de echte revolutionaire plannenmakers om ervolledig bij te horen, maar in de ogen van het Oostenrijkse gezag voldoende geïnvolveerd met de mensen die er in de beweging toe deden om verdacht te zijn.⁶² Pellico's aanvankelijke lijn van verdediging in de verhoren door Salvotti, namelijk om iedere betrokkenheid bij de carbonari te ontkennen, strandde op de verklaring van twee medebeklaagden die hadden toegegeven dat ook Pellico lid geweest, een gegeven dat volgens artikel 410 van het Oostenrijkse Wetboek van Strafrecht voldoende was om diens schuld aan te tonen. Een door Salvotti aangekondigde confrontatie met die beide medebeklaagden – Piero Maroncelli en Angelo Canova – waarin Pellico om zijn onschuld staande te houden zijn beide vrienden dus van leugens zou moeten beschuldigen, vormde een opgave waartoe Pellico zichzelf niet in staat achtte. Om die reden 'gaf hij zich', zoals hij het in een brief aan de inquisiteur formuleerde, 'over aan zijn rechters'.⁶³

In een na zijn vrijlating – in het Frans – geschreven brief aan de gravin Ottavia Masino di Mombello schrijft hij over dit punt:

Hé mon Dieu! n'y a-t-il qu'un degré de culpabilité? N'est on qu'une de ces deux choses: innocent ou digne d'être condamné à mort et traîné par grâce dans les chaînes du Spielberg? – J'ose penser que si l'on ne m'avait pas refusé un défenseur, si les temps avaient été moins critiques, moins irritants, on n'aurait pas cru pouvoir consciencieusement me condamner à mort, ni à de lon-

gues années d'une affreuse captivité; mais je ne puis pas dire pour cela que je ne fusse nullement répréhensible. Car, puisque je n'aimais pas la domination autrichienne, mon devoir aurait été de réprimer et de cacher mes dangereux sentiments, ou d'abandonner les pays gouvernés par l'Autriche. Au lieu de cette conduite sage et chrétienne, je croyais que l'on pouvait professer ouvertement l'opposition, et j'avais la folie de voir sous un aspect avantageux les sociétés secrètes qui pullulaient en Italie. Jamais je n'ai été à aucune de leurs assemblées; jamais je n'ai eu sous les yeux les statuts de la Carbonaria. Cette société devait s'implanter à Milan, mais les statuts n'y étaient pas encore.⁶⁴

Uit deze formuleringen spreekt een overtuigend besef van enerzijds de verdorvenheid van het autoritaire regime dat hem ten onrechte als een staatsgevaarlijke opstandeling had opgesloten en anderzijds de erkenning van Pellico dat hij toch ook niet honderd procent onschuldig was geweest, dat hij om zo te zeggen in zijn politieke gedachten wel degelijk tegen de wet gezondigd had. Tegelijk geeft hij duidelijk aan hoe absurd het was om hem op grond daarvan als een staatsgevaarlijk individu, als een ware samen-zweerder tegen het gezag te kwalificeren.

4 – AANVAARDING

Wat er zij van dat troebele politieke, juridische en godsdienstige mengsel van schuld en onschuld, de belangrijkste reden dat Pellico zich in zijn herinneringen niet tegen zijn vervolger(s) keerde, niet luid en duidelijk protesteerde tegen de mensonterende behandeling die hij had ondergaan, kortom zich niet tegen zijn lot verzette, is dat hij dat lot in de lange jaren van zijn gevangenschap noodgedwongen had leren aanvaarden. In de moderne psychiatrie zou de conditie waarin Pellico zich na zijn vrijlating en terugkeer bevond vermoedelijk als een posttraumatische stressstoornis (PTSS) worden gekwalificeerd.⁶⁵ In *Le mie prigioni* en in zijn correspondentie beschrijft hij zelf zijn beroerde conditie vooral in

fysieke termen, terwijl hij zijn geestelijke toestand geheel in religieuze termen beziet.

Nu was die fysieke conditie al slecht op het moment dat hij in de Spielberg arriveerde.⁶⁶ De jaren in onderaardse, vochtige kerkers braken zijn gezondheid verder af, zodanig dat hij na zijn vrijlating veelvuldig klaagt over terugkerende aandoeningen.⁶⁷ In die zin is de gedwongen aanvaarding van zijn lot en het ontbreken van een actieve protesthouding in zijn geschreven herinneringen te interpreteren als een combinatie van karakterologische, religieuze en fysieke factoren. Het motto, gekozen uit het Boek Job 14:1, dat Pellico in het Latijn aan zijn boek vooraf laat gaan, vormt van die geslagen, noodlottige houding een zeer compacte weergave: 'Homo natus de muliere, brevi vivens tempore, repletur multis miseriis.'⁶⁸

Maar interessanter dan verder te speculeren over datgene wat Pellico in zijn boek verzwijgt en waarom, is het om thans de vraag onder ogen te zien wat *Le mie prigionì* dan wél aan herinneringen bevat, en om vervolgens te bezien welke waarheden omtrent de gevangeniservaring daaruit naar boven te halen zijn.

OPNIEUW: LE MIE PRIGIONI

In zijn memoires haalt de Nederlandse kunsthistoricus Henk van Os een door Frits Bolkestein zelfbedacht Arabisch spreekwoord aan met als strekking dat intelligente personen over ideeën spreken, middelmatigen over gebeurtenissen en domme mensen over andere mensen.⁶⁹ Wat er zij van de kwalificaties die de voormalige liberale voorman aan deze drie perspectieven op de wereld verbindt, als drievoudige benadering van de inhoud van een boek kan deze indeling goede diensten bewijzen, waarbij – althans in het geval van *Le mie prigionì* – de volgorde bij voorkeur dient te worden omgekeerd.

1 – MENSEN

In Santa Margherita in Milaan kreeg Pellico kort na elkaar enkele keren bezoek van zijn vader en in het voorjaar van 1821 mocht

graaf Porro hem in diezelfde politiegevangenis bezoeken. Dat zijn de enige keren dat mensen uit zijn vroegere, vertrouwde leven feitelijk optreden in *Le mie prigionì*.⁷⁰ In de achtenhalf jaar die hij in de Spielberg doorbracht was van enig bezoek geen sprake, afgezien van de dagelijkse inspecties van zijn cel, de wekelijkse komst van de barbier en schaarse bezoeken van hofdignitarissen die zich namens de keizer van de toestand in de gevangenis op de hoogte kwamen stellen. Vanaf het moment van zijn arrestatie had Pellico als gevangene in feite slechts omgang met drie categorieën mensen: figuranten, functionarissen en medegevangenen, die hier achtereenvolgens de revue zullen passeren.

A – FIGURANTEN

Onder de figuranten, aldus hier aangeduid omdat zij in het autobiografische relaas van *Le mie prigionì* slechts een rol als kortstondige voorbijganger vervullen, zijn bijvoorbeeld een doofstomme jongen van een jaar of vijf, zes, zoontje van een van de gevangenen. Zijn onschuldige verschijning in Santa Margherita vormt in het boek een geraffineerd contrast met het lugubere vooruitzicht van de veroordeling die Pellico bijna onvermijdelijk te wachten staat.⁷¹ Hetzelfde geldt voor een vrouwelijke gevangene in Milaan, Maddalena genaamd, met wie Pellico ondanks haar onbereikbaarheid, althans in zijn eigen beleving, een ‘amitié amoureuse’ sluit, met kwetsbare gevoelens die al spoedig door de samen met hem opgesloten rovers belachelijk worden gemaakt. Pellico beschrijft die gevoelens niet als vleeselijk verlangen of lust, maar presenteert zijn liefde als broederlijk (‘amor fraterno’).⁷² Hij krijgt Maddalena nooit te zien, maar haar gezang, dat hij door de muren van zijn cel hoort, vormt een onschuldige melodie op de achtergrond van het noodlot dat bezig is zich aan hem te voltrekken. Zo wordt ook de tegenstelling zichtbaar gemaakt tussen de in wezen onschuldige Pellico en de echte misdadigers (dieven, rovers) die in Santa Margherita gevangenzitten. Het feit dat in die Milanese gevangenis een illustere gevangene huist die niemand minder zou zijn dan de

‘hertog van Normandië’, dat wil zeggen Lodewijk xvii, de jonge troonpretendent van de bij de Franse Revolutie verdreven monarchie, verleent de taferelen van Pellico’s Milanese gevangenisverblijf ten overvloed een karakteristiek romantisch en avontuurlijk karakter.⁷³

In zijn Venetiaanse gevangenis ‘onder de loden daken’ ziet Pellico uit over de daken van de San Marco-basiliek en het Dogenpaleis, en kijkt hij naar de talloze duiven die kennelijk ook toen al een pittoresk handelsmerk van Venetië waren. Illustratief is de tegenstelling die hij schildert tussen enerzijds zijn eigen staat van eenzame opsluiting en de onophoudelijke verhoren, en anderzijds de huiselijke taferelen die hij van een afstand waarneemt op de balkons en in de appartementen van het Palazzo Patriarchale, wanneer hij eenmaal in een cel aan de noordkant van het Dogenpaleis is ondergebracht.

In Venetië correspondeert hij met een medegevangene die zich bedient van de naam Giuliano, en die zich tegenover Pellico’s godvruchtigheid in een via een coöperatieve cipier gevoerde geheime correspondentie ontpopt als een virulente atheïst, zulks tot Pellico’s niet-aflatende afkeer. Ook hier wordt in het relaas een betekenisvolle tegenstelling gecreëerd die bijdraagt aan het beeld dat de verteller geleidelijk van zichzelf opbouwt.⁷⁴

Maar de mooiste en meest karakteristieke figurante in de Venetiaanse hoofdstukken van *Le mie prigionie* is zonder twijfel de cipiersdochter Angiola, bijgenaamd Zanze, die als geen ander koffie kan zetten en met haar jeugdige verschijning, nog meer dan de Milanese Maddalena, die Pellico nooit met eigen ogen zag, voor de schrijver een ambassadrice wordt van de heerlijke, vrije, mooie, maar helaas onbereikbare buitenwereld.⁷⁵ Hoezeer hij het jonge meisje van een jaar of vijftien ook toegenegen is, hij respecteert het feit dat zij reeds een vrijer heeft, en uit zich in dermate hoofse of – zo men wil – bedremmelde termen over haar vrouwelijkheid, dat zelfs zonder die vrijer louter van een platonische aanhankelijkheid sprake zou zijn geweest. Het contrast dat hier wordt aangezet

is de tegenstelling tussen de kwetsbare, jeugdige zuiverheid van een vijftienjarig meisje en een in de gevangenis opgesloten volwassen man die – uit zelfbeheersing of gebrek aan liefdeservaring – op geen enkele manier misbruik van de omstandigheden maakt.⁷⁶ De omgang met het meisje raakt perfect vervlochten met zijn religieuze gedachtewereld, als Zanze zijn Latijnse bijbel pakt en haar jeugdige lippen op een willekeurige passage in het boek drukt en hem vervolgens vraagt de door haar aldus gekuste Bijbelverzen te vertalen.⁷⁷

In de beschrijving van zijn jaren in de Spielberg treden nauwelijks meer van dergelijke figuranten in het verhaal op. Daarvoor is het een te zeer afgesloten en in zichzelf gekeerd fort. De beschrijvingen die Pellico van de buitenwereld geeft, beperken zich tot een stuk van de stad Brünn dat hij na zijn aankomst door een venster in het dal beneden ziet liggen, alsook het beroemde slagveld van Austerlitz in de verte en een enkele keer verre geluiden van dieren en mensen.⁷⁸ Wel komt in zijn beschrijvingen meerdere malen het kleine kerkhof ter sprake waar hij vanuit zijn cel uitzicht op heeft, met daarbij de expliciet uitgesproken gedachte dat hij daar zelf ook spoedig voorgoed te ruste gelegd zal worden.⁷⁹ Tot slot van deze stoet figuranten is er in de Spielberg, als een reïncarnatie van de Milanese Maddalena en de Venetiaanse Zanze, de mooie, ziekelijke en naamloze vrouw van de gevangenisopzichter ('soprintendente'), die met haar drie zoontjes een woning in het fort bewoont. Pellico beschrijft een kort gesprekje met deze vrouw, die zich ten opzichte van hem geïnteresseerd en zorgzaam betoont, maar binnen enkele maanden aan haar niet verder geïdentificeerde aan-doening bezwijkt.⁸⁰

B – FUNCTIONARISSEN

Naast deze uiteenlopende figuranten, wier rol in het relaas van *Le mie prigionie* vaak in letterlijke zin van voorbijgaande aard is, treden er in het boek vele functionarissen op, dat wil zeggen mensen die in een bepaalde hoedanigheid de lotgevallen van de verteller

bepalen en daarmee ook een zelfstandige invloed op de loop van het verhaal uitoefenen. Zoals eerder vermeld, wordt de meest cruciale van deze functionarissen, de inquisiteur en aanklager Antonio Salvotti, in het hele boek niet bij name genoemd. In de hoofdstukken LI tot en met LIV, waarin Pellico beschrijft hoe het vonnis over hem wordt uitgesproken en de tenuitvoerlegging daarvan wordt voorbereid, duidt hij Salvotti enkele malen slechts aan met de term 'l'inquisitore'. Geheel los van de voor die terughoudendheid reeds aangevoerde redenen, verleent dat de figuur van Salvotti, althans voor wie met de toedracht van Pellico's veroordeling en gevangenschap bekend is, ironisch genoeg een almachtige en in zijn onzichtbaarheid alomtegenwoordige plaats in het boek. Salvotti had immers de hand in alles wat er met de auteur gebeurde, gerekend vanaf het moment van zijn arrestatie. Zijn onzichtbare macht over Pellico's lot wordt slechts overvleugeld door die van de Oostenrijkse keizer zelf, die zich – zo wordt in *Le mie prigioni* op diverse plaatsen gesuggereerd – tamelijk gedetailleerd met de dagelijkse lotgevallen van de Italiaanse politieke gevangenen in de Spielberg bezighield.⁸¹

Op de achtergrond van Pellico's leven in zijn opeenvolgende gevangenissen spelen verder diverse gevangenisdirecteuren hun sinistere, maar plichtsgetrouwe rol, er zijn de al genoemde hof-dignitarissen die in de Spielberg komen controleren of de reglementen voor de behandeling der gevangenen wel voldoende strikt worden nageleefd, en anonieme soldaten en politiemensen maken hun opwachting voor het dagelijks doorzoeken van de cellen of wanneer de gevangenen van de ene plek naar de andere moeten worden overgebracht. Maar de meest nadrukkelijk aanwezige categorie van functionarissen in *Le mie prigioni* is zonder twijfel die van de cipiers.

Na het relatief gemoedelijke regime in zijn Milanese politiecel en een hete, van insecten vergeven zomer en aansluitend een kille winter onder het loden dak van het Dogenpaleis, waar Pellico niettemin toch het gevoel moet hebben gehad nog enigszins deel uit te

maken van de normale mensenwereld, vormde zijn intree in de onderaardse kerkers van de Spielberg direct ook een kennismaking met de onmenselijk hardvochtige discipline van een Oostenrijkse staatsgevangenis. De gouverneur van Moravië en Silezië die in Brünn zetelt, en de directeur van de Spielberg-gevangenis vatten hun keizerlijke orders in de meest strikte zin op en sturen in geval van twijfel liever een koerier naar Wenen om een beslissing te vragen dan te riskeren dat zij door zelf een besluit te nemen hun boekje te buiten gaan.⁸² Ook de smid die de ketenen moet bevestigen waarmee Pellico bij aankomst kruiselings aan armen en benen wordt geketend, heeft niet veel keus anders dan het hem opgedragen werk stipt uit te voeren.⁸³

In het dagelijks leven van een gevangene vormen de cipiers natuurlijk een speciale categorie functionarissen, die dan ook herhaaldelijk hun bijrol in het verhaal van *Le mie prigioni* vervullen. In laatste instantie bepalen zij veelal hoe menselijk of onmenselijk het leven in de cel voor de gevangenen in de praktijk uitpakt. In Venetië is het een cipier die door Pellico 'Tremereello' wordt genoemd, die tamelijk ver gaat in zijn hulpvaardigheid en zijn bereidheid de hand te lichten met de gevangenisregels. Maar ook in de Spielberg waren er onder de cipiers enkelen die niet te beroerd waren om – mits niemand iets in de gaten had en ook dan met gevaar voor hun eigen hachje – Pellico iets extra's te eten te geven of stiekem een briefje van of naar een andere gevangene over te brengen.

De Spielberg-cipier die in Pellico's beschrijvingen het scherpst als individu wordt geportretteerd is een bejaarde ex-korporaal genaamd Schiller. Op het moment dat Pellico in Brünn arriveert is Schiller al 74 jaar oud, een Zwitser afkomstig uit een boerenfamilie, die aan de kant van de Oostenrijkers gevochten had, eerst tegen de Turken, later meermalen tegen de Fransen. Na de overwinning op Napoleon is hij gedurende zijn laatste werkzame jaren in dit bescheiden baantje gerold. In 1825 gaat hij met pensioen, wat Pellico zeer spijt en bij welke gelegenheid hij de vaderlijke zorgen van de oude Schiller nadrukkelijk prijst.⁸⁴ Schiller zelf, die na zijn

pensionering al spoedig ziek wordt, maar nog af en toe op bezoek komt in de Spielberg, mijmert ‘Da sind meyne Söhne’, als hij het op zijn oude dag over de eertijds door hem bewaakte Italiaanse politieke gevangenen heeft. Het sterfbed van Schiller, met zijn ontroostbaar snikkende pleegdochter voor wie hij een zilveren ring van zijn vinger trekt alvorens de ogen voorgoed te sluiten, zorgt in *Le mie prigioni* voor een nadrukkelijk romantisch tafereel.⁸⁵

C – MEDEGEVANGENEN

De voornaamste categorie personen die Pellico als verteller in *Le mie prigioni* opvoert, zijn zonder twijfel zijn medegevangenen, in het bijzonder de overige Italianen die (in Milaan en Venetië) op verdenking van en vervolgens (in de Spielberg) op grond van een veroordeling wegens lidmaatschap van de verboden organisatie der carbonari vastzitten. Sommigen van hen die reeds ter sprake kwamen, zoals Pietro Borsieri en Federico Confalonieri, waren met Pellico betrokken bij de publicatie van *Il Conciliatore*. Anderen, zoals Antonio Villa, een voormalig rechter uit Rovigo, leerde Pellico in de ‘piombi’ van Venetië kennen, waar zij via de cipiers nog handgeschreven gedichten hadden uitgewisseld. Tussen 1821 en zijn dood in gevangenschap in 1826 zat deze veertien jaar oudere Villa samen met Pellico in de Spielberg, op het laatst zelfs in de naastgelegen kerker. Villa, volgens Pellico bij zijn aankomst in de Spielberg nog ‘robusto come un Ercole’ (‘zo sterk als een Hercules’), was al na één jaar gevangenschap – van de twintig jaar die hij als straf had gekregen – zodanig verzwakt dat hij de dood al in de ogen keek (‘ridotto quasi all’estremità’).⁸⁶

Dezelfde cel waarin Antonio Villa zo spoedig wegwijnde, was voordien bewoond door graaf Antonio Oroboni, twee jaar jonger dan Pellico en afkomstig uit Fratta. Pellico had hem op een dag in zijn cel horen zingen en zo waren zij – zonder elkaar te kunnen zien – via de hoge, getraliede vensteropeningen in hun beider cellen met elkaar in gesprek gekomen. Dat werd het begin van een reeks langdurige en persoonlijke gesprekken, die echter steeds op

fluistertoon moesten worden gevoerd, om te voorkomen dat de bewakers door 'Ruhe, Ruhe' te roepen en met hun geweerkolven op de deuren te beuken of zo nodig door strengere ordemaatregelen, de vereiste absolute stilte in de cellen terug zouden brengen. Eenmaal wist Pellico zich in het langslopen aan de greep van Schiller te ontworstelen en de openstaande celdeur van Oroboni in te schieten. Ternauwernood lukt het de oude Schiller de twee ongelukkigen uit hun innige, broederlijke omarming los te maken. 'Zullen wij elkaar ooit nog terugzien op deze aarde?' ('Ci rivedremo noi mai più sulla terra?'), zo roept Oroboni bij die gelegenheid smartelijk uit.⁸⁷ Dat bleken profetische woorden, want enkele maanden later, op 13 juni 1823, sterft hij en wordt begraven op het kleine kerkhof bij het fort.

Te midden van Pellico's tientallen Italiaanse medegevangenen in de Spielberg is er één die op deze plaats een uitvoeriger beschrijving verdient, niet slechts omdat hij herhaaldelijk optreedt in *Le mie prigioni* en gedurende lange tijd de celgenoot van Pellico was, maar ook omdat hij bij Pellico's arrestatie en in de publicatie-geschiedenis van diens boek een bijzondere rol vervulde, en dat is Piero Maroncelli.

Piero Maroncelli en Silvio Pellico kenden elkaar uit de Milanese theaterwereld, toen zij daar beiden als jonge kunstenaars carrière probeerden te maken. Maroncelli, geboren in het stadje Forlì in 1795 en dus zes jaar jonger dan Pellico, had enkele jaren muziek gestudeerd in Napels, tot hij daar wegens opruiende politieke activiteiten van het conservatorium was verwijderd. Als overtuigd carbonarist had hij al eerder korte tijd gevangengezeten. Met zijn impulsieve, openhartige en avontuurlijke karakter bracht Maroncelli niet alleen zichzelf in de problemen bij het Oostenrijkse gezag, dat hem op 6 oktober 1820 in Milaan liet arresteren, diens gedrag vormde ook de directe aanleiding voor de arrestatie een week later van Pellico. Naar verluidt gaf Maroncelli bovendien, eerst al in Milaan en vervolgens ook in Venetië, daarbij in het nauw gebracht door de meester-ondervrager Salvotti, een onverstandig grote hoe-

veelheid informatie prijs over de activiteiten der carbonari.⁸⁸ Ook tijdens de langdurige verhoren gedroeg Maroncelli zich bepaald vreemd, in elk geval onbesuisd. Hij stuurde Salvotti lange brieven met bijgevoegde literaire schrijfsels en droeg zelfs een sonnet op aan Salvotti's echtgenote. Op Salvotti maakte dit alles een ijdele en lichtzinnige indruk. Niet voor niets werd Maroncelli's doodstraf aanvankelijk in een zwaardere gevangenisstraf omgezet (namelijk twintig jaar) dan de vijftien jaar die Pellico opgelegd kreeg.

Deze toch ietwat problematische voorgeschiedenis verhinderde echter niet dat Pellico en Maroncelli gedurende hun jaren van, grotendeels gezamenlijke, gevangenschap als innige vrienden met elkaar verbonden bleven. Van de totaal tien jaren die zij beiden vastzaten, waren zij voor een belangrijk deel samen: van de dag waarop in Venetië hun vonnis werd uitgesproken (21 februari 1822) tot de dag van hun gezamenlijke aankomst in de Spielberg (10 april 1822) en vervolgens opnieuw van eind januari 1823 tot de dag van hun gezamenlijke vrijlating (1 augustus 1830). Maar zoals in hoofdstuk II beschreven, doet dit gegeven geen wezenlijke afbreuk aan het solitaire karakter van Pellico's jarenlange gevangenisbestaan.

Voor zover de auteur van *Le mie prigioni* zich in die jaren al geë realiseerd zal hebben hoezeer Maroncelli met diens te onvoorzichtige woorden en daden zijn belangen had geschaad, het was duidelijk dat dat nooit de bedoeling van zijn vriend was geweest en dat Maroncelli daar bovendien zelf geen haar beter van was geworden. En verder had ook Pellico aan den lijve ondervonden hoe weinig er uit te richten viel tegenover de demonische verstrikkingen in de verhoren door Salvotti.

In *Le mie prigioni* treedt Maroncelli dus zonder voorbehoud naar voren als de trouwste en dierbaarste vriend en lotgenoot van Pellico, iets wat in de meest overvloedige termen wordt verwoord. Na de dood van Oroboni, bijvoorbeeld, wanneer Pellico enige tijd ernstig ziek is en verwacht zijn betreurde buurman eerdaags naar het kerkhof te zullen volgen, schrijft hij over Maroncelli:

De hulp die ik daarbij ontving van Maroncelli was als die van een toegewijde broer. Hij had het in de gaten als ik geen zin had om te praten, en dan bewaarde ook hij het stilzwijgen; hij bemerkte wanneer zijn woorden mij juist zouden kunnen opbeuren, en dan vond hij steeds onderwerpen die bij mijn geestesgesteldheid van het moment pasten, nu eens in een poging mijn gedachten te volgen, dan weer erop gericht om beetje bij beetje mijn zinnen te verzetten. Een edeler geest dan de zijne heb ik nooit gekend en slechts weinige waren aan de zijne gewaagd. Zijn liefde voor de rechtvaardigheid, zijn grote verdraagzaamheid, zijn grote ver-trouwen in de menselijke deugd en in de hulp der Voorzienigheid, zijn levendige gevoel voor schoonheid in alle kunsten, zijn rijke dichterlijke verbeelding, al die aantrekkelijke gaven van hoofd en hart tezamen maakten dat hij mij dierbaar was.⁸⁹

Deze volstreckte 'harmonie' met Maroncelli, zoals Pellico hun verhouding elders in zijn boek aanduidt, valt natuurlijk niet los te zien van de eindeloze jaren van honger en ellende en gedeelde eenzaamheid die zij samen doormaakten. Beurtelings waren zij ziek en soms zelfs de dood nabij en hadden zij geen andere aandacht, verzorging en troost te verwachten dan van elkaar. Na dergelijke belevenissen in een hechte twee-eenheid doorstaan te hebben, zou het voor iemand als Pellico zeker niet gepast hebben om zijn vriend en lotgenoot in zijn memoires verwijten te maken. Op basis van de beschrijvingen die Pellico op diverse plaatsen in zijn boek geeft, is het zelfs niet overdreven te stellen dat hij zonder de broederlijke hulpvaardigheid en verzorging door Maroncelli zijn longontstekingen, zware depressies en koortsaanvallen niet zou hebben doorstaan.

Daar komt bij dat Maroncelli zelf zijn jaren van gevangenschap in de Spielberg niet alleen in psychisch, maar ook in fysiek opzicht zwaar geschonden is doorgekomen. Tegen het einde van 1827 ontwikkelde zich een kwaadaardig gezwel in zijn linkerknie. Na enige maanden werd duidelijk dat Maroncelli's been niet te redden viel,

en dat zijn leven zelfs gevaar zou lopen als het niet zou worden geamputeerd. Nadat voor deze amputatie de voorgeschreven keizerlijke toestemming was verkregen, werd de operatie op 19 juni 1828 in de cel uitgevoerd, waarbij het deze keer de beurt aan Pellico was om zijn vriend door een extreme beproeving te begeleiden. Pellico's beschrijving van deze primitieve, met een zaag uitgevoerde operatie en van alle complicaties, bijverschijnselen en fantoompijnen die de arme Maroncelli nog lang bleven plagen, vormt een luguber hoogtepunt in het realisme van *Le mie prigioni*.⁹⁰ Na een dergelijke, gezamenlijk doorstane verschrikking mag het geen wonder heten dat Pellico zijn vriend en langjarige lotgenoot maar moeilijk kon afvallen, ook toen Maroncelli na publicatie van *Le mie prigioni* door een combinatie van geldingsdrang en onvoorzichtigheid Pellico, zoals wij hierna zullen zien, opnieuw in de problemen bracht.

Na hun vrijlating, op de terugreis vanuit Brunn, scheidden zich in Mantua hun wegen. Pellico reisde door naar zijn familie in Turijn, Maroncelli keerde Italië definitief de rug toe. Hun emotionele afscheid geeft Pellico nog eens nadrukkelijk gelegenheid de kwaliteiten van zijn vriend uit te meten:

*Vele voortreffelijke mannen heb ik gekend, maar geen die een dierbaarder gezelschapsmens was dan Maroncelli, met een in alle opzichten ontwikkelde vriendelijkheid, meer vrij van plotse-linge woede-uitbarstingen, zich meer bewust van het feit dat de deugd bestaat uit voortdurende oefeningen in verdraagzaamheid, gulheid en bedachtzaamheid. Moge de Hemel jou zegenen, o mijn makker in zovele smartelijke jaren, waar je ook maar zult ademhalen, en zorgen dat je vrienden vindt die mijn liefde voor jou zullen evenaren en mijn goedheid overtreffen.*⁹¹

Maroncelli verbleef enige tijd in Parijs, waar hij met de zangeres Amalia Schneider trouwde, en scheepste zich vervolgens in naar New York, om daar als koördirigent, leraar Italiaans en dichter zijn

leven op krukken voort te zetten. In zijn laatste jaren raakte hij daar goed bevriend met Edgar Allan Poe, die hem aan het eind van hun beider leven (Maroncelli stierf in 1846, Poe in 1849) als volgt karakteriseerde:

Maroncelli is now about fifty years old, and bears on his person the marks of long suffering; he has lost a leg; his hair and beard became gray many years ago; just now he is suffering from severe illness, and from this it can scarcely be expected that he will recover.

*In figure he is short and slight. His forehead is rather low, but broad. His eyes are light blue and weak. The nose and mouth are large. His features in general have all the Italian mobility; their expression is animated and full of intelligence. He speaks hurriedly and gesticulates to excess. He is irritable, frank, generous, chivalrous, warmly attached to his friends, and expecting from them equal devotion. His love of country is unbounded, and he is quite enthusiastic in his endeavors to circulate in America the literature of Italy.*⁹²

Al met al, en dat ondanks de evidente tekortkomingen die hem te verwijten vielen en de – op zijn zachtst gezegd – onhandigheden die hierna nog aan de orde zullen komen, kan de hedendaagse lezer met Pellico en Poe zonder meer overtuigd zijn van de menselijke kwaliteiten die Maroncelli tot een vriend van uitzonderlijke klasse bestempelden en die hem dan ook, naast de autobiografische verteller van het boek, tot het belangrijkste en meest indrukwekkende nevenpersonage in *Le mie prigioni* maken.⁹³

2 – GEBEURTENISSEN

Via Piero Maroncelli zijn wij zo al bijna ongemerkt van het domein van de belangrijkste personages uit *Le mie prigioni* overgegaan in het domein van de gebeurtenissen die Pellico in het boek beschrijft. Helaas is de spectaculaire amputatiescène, die in totaal

vier hoofdstukken beslaat, de enige zo gedetailleerd uitgewerkte scène in het boek. De gebeurtenissen in de overige 95 hoofdstukken zijn aanmerkelijk minder opzienbarend. Sterker nog, het is niet overdreven om *Le mie prigioni*, met alle menselijk drama dat er de achtergrond van vormt, althans in de ogen van een eenentwintigste-eeuwse lezer een tamelijk leeg boek te noemen. Dat heeft niet alleen te maken met de eerder gesignaleerde zwijgzaamheid van Pellico met betrekking tot de toedracht van zijn arrestatie, de inhoud van de hem afgenomen verhoren en van de gesprekken die hij met medegevangenen voerde, alsmede de persoonlijke achtergronden van mensen die in zijn vroegere leven een belangrijke rol hadden gespeeld. Uiteraard speelt bij die constatering ook een rol dat het eenvoudige en eentonige werk dat aan de gevangenen werd opgelegd, zoals het van ruwe wol breien van sokken, weinig uitnodigt tot uitvoerige beschrijving, en dat een eenzaam of met één celgenoot in een onderaardse kerker opgesloten mens feitelijk heel weinig meemaakt.

Als om dat laatste feit te illustreren en tegelijkertijd toch zijn menselijke opmerkingsgave te tonen, geeft Pellico ter compensatie van die leegheid een weelde van kleine details, waarmee de onbeperkte tijd in de al te benauwde ruimte ook voor de lezer enigszins invoelbaar wordt. Daarbij gaat het dikwijls om een soort pseudogebeurtenissen, in de zin dat ze nauwelijks enige rimpeeling veroorzaken in de tijd die door de gevangene(n) moet worden volgemaakt. Pellico beschrijft bijvoorbeeld getrouw hoe hij in elk van zijn gevangenissen af en toe naar een andere cel moet verhuizen, hij schrijft over graffiti op de muren van zijn cel, over de gevangenskoffie in Venetië, een enkele zwaar gecensureerde brief die hij van zijn familie ontvangt, een nachtelijke brand vlakbij in de stad die hel licht in zijn cel werpt, de reis van Venetië naar Brunn (waar nog wel enkele scenische taferelen aan te pas komen), over de smerige soep ('Brenn-Suppe') en het brood in de Spielberg, hij schrijft dikwijls uitvoerig over zijn lichamelijke gesteldheid (hitte, muggen, hoesten, koorts, longontsteking, pijnscheuten), over de

dagelijkse inspecties van zijn lichaam, zijn cel en zijn ketenen, over het vernederende, pierrotachtige gevangenskostuum, over brieven die hij soms aan zijn familie mag schrijven (maar die later – op één na – nooit zullen blijken te zijn aangekomen), over het bezoek van de dokter (niet op donderdag) en de barbier (alleen op zondag), over het tweemaal per week vegen van zijn cel, over het getouwtrek over de vraag welke boeken wel of niet door de gevangenen mochten worden gelezen en over het hardop lezen of uit het hoofd leren van de wel toegestane boeken en de zelfgemaakte gedichten, over de korte wandeling van een uur die tweemaal per week, maar wel altijd geketend, buiten mag worden gemaakt, over de insecten die soms in de cel worden aangetroffen, en uiteindelijk beschrijft hij weer de terugreis naar Turijn. Bijna al die beschrijvingen zijn buitengewoon beknopt en feitelijk, met meer aandacht voor zijn lichamelijke gesteldheid dan voor hetgeen er gebeurt. Daarbij lijkt het alsof hij – op enkele uitzonderingen na, zoals de amputatie van Maroncelli's been – het dramatisch potentieel van de gebeurtenissen met opzet níét benut.

Een voorbeeld hiervan is de beschrijving van zijn korte verblijf in Wenen, op weg terug naar Turijn, nadat hij op 1 augustus 1830 samen met Maroncelli en een derde gevangene genaamd Andrea Torelli in vrijheid is gesteld op grond van een langverwachte gratiëring door de Oostenrijkse keizer Franz I. Samen met een politiecommissaris die hen begeleidt, schept de ernstig verzwakte Pellico ('meer dood dan levend') een luchtje in het uitgestrekte park van het paleis Schönbrunn, nota bene de keizerlijke residentie, dat wil zeggen het onmetelijke paleis van de man die ervoor verantwoordelijk was dat Pellico tien jaar van zijn leven in ellendige gevangenschap had moeten doorbrengen, een ervaring die hem bijna zijn leven had gekost. En wie komen zij juist daar, op wat een aangename nazomerdag in Wenen moet zijn geweest, tegen? Dit is hoe Pellico zijn 'ontmoeting' met de keizer van Oostenrijk beschrijft:

*Terwijl wij ons op de schitterende lanen van Schönbrunn bevonden, kwam daar de keizer aanrijden, en de commissaris zorgde ervoor dat wij ons terugtrokken, om te voorkomen dat het zicht op ons uitgemergelde uiterlijk hem treurig zou stemmen.*⁹⁴

Zo zijn er in *Le mie prigioni* meer voorbeelden te geven van een stijl van beschrijven waarbij Pellico gebeurtenissen terugbrengt tot zeer kale mededelingen. Daardoor vergroot hij tegelijkertijd zijn rol als slachtoffer extra pijnlijk uit. Onzichtbaar als hij kennelijk al die jaren is geweest voor de geschiedenis, trekt hij nu alle denkbare compassie van de lezer naar zich toe. Het ware drama van *Le mie prigioni* wordt dan ook niet gelegd in de beschreven gebeurtenissen zelf, enerzijds omdat die gebeurtenissen ook in hun onopgesmukte feitelijkheid al dramatisch genoeg zijn, anderzijds om des te meer plaats in te ruimen voor de geestelijke drama's die zich in het hoofd en het hart van de verteller afspelen.

3 – IDEEËN

Als men, zoals hiervoor gesuggereerd, *Le mie prigioni* vooral leest als een boek dat tamelijk 'leeg' aan feitelijkheden is en daardoor des te universeler in zijn uitwerking op de lezer, opgehangen als het is aan een aantal secundaire personages, enkele data en jaartallen, alsmede aan ondergeschikte gebeurtenissen die als zodanig slechts beperkt worden uitgewerkt, dan valt er extra licht op de ideeënwereld waarvan het boek verslag legt. En dan is het zinnig onderscheid te maken naar drie categorieën ideeën: de ideeënwereld van de literatuur, sociaalpolitieke ideeën en religieuze ideeën.

A – LITERATUUR

In Milaan en in Venetië en in de eerste twee jaren van zijn gevangenschap in de Spielberg werd het Pellico toegestaan boeken te lezen. De directeur van de Santa Margherita-gevangenis stelde zijn bibliotheek aan Pellico ter beschikking, maar die bevatte

vooral goedkope romannetjes en bovendien was Pellico de eerste maanden te zeer opgewonden van de hem afgenomen verhoren om geconcentreerd te kunnen lezen. Zijn lectuur beperkte zich tot de Bijbel en Dante, van wie hij als mentale exercitie elke dag een canto uit het hoofd leerde.⁹⁵ In Venetië, waar de verhoren door Salvotti langduriger, verwarrender en deprimerender werden, met het vooruitzicht van de veroordeling die hem te wachten stond, worstelde hij in het begin met een haat-liefdeverhouding tot de Bijbel, waar hij zich ten slotte na een korte geloofscrisis toch geheel aan overgeeft. Van andere lectuur in de 'piombi' was geen sprake. In de Spielberg kreeg hij aanvankelijk de beschikking over telkens twee boeken, en zo las hij – naast de Bijbel – werken van Homerus, Dante, Petrarca, Shakespeare, Byron, Walter Scott, Schiller, Goethe, Bourdaloue, Pascal, Thomas Aquinas en de *Philotea*.⁹⁶ Ook de oude cipier Schiller leende soms boeken uit aan Pellico, en na zijn pensionering kwam hij nog af en toe langs om 'zijn' vroegere gevangenen voor te lezen.⁹⁷

Maar begin 1824 is het afgelopen met zelfgekozen boeken voor de gevangenen, aldus Pellico. Met de onmenselijke willekeur die eigen is aan een totalitair regime, wordt het gebruik van eigen of elkaars boeken in de gevangenis cellen van de Spielberg voortaan verboden. Het jaar daarop ontvangt Pellico weliswaar enkele namens de keizer geschonken – maar niet verder geïdentificeerde – 'ascetische werken', maar tot zijn verdriet kan van het lezen van literaire boeken in de daaropvolgende jaren geen sprake meer zijn. Het enige wat hem aan literatuur rest, is datgene wat hij zich in zijn geheugen eigen heeft gemaakt, en natuurlijk datgene wat hij en zijn celgenoot Maroncelli, schrijvers en dichters als zij zijn, zelf kunnen schrijven. Maar daarvoor zijn bij voorkeur twee dingen nodig: papier en inkt.

In Milaan stonden Pellico aanvankelijk geen schrijfmaterialen ter beschikking. Hij probeerde wel briefjes met medegevangenen uit te wisselen, maar zonder veel succes. Een met zijn eigen bloed geschreven briefje aan Maroncelli werd onderschept, en de cipier

die deze geheime correspondentie had willen overbrengen, kreeg daarvoor een stevige afranseling.⁹⁸

In zijn opeenvolgende Venetiaanse cellen was wel enig papier en inkt beschikbaar, maar toch zo beperkt dat hij om zijn gedachten en ideeën te uiten zijn toevlucht nam tot een glasscherf, waarmee hij teksten in het blad van de tafel in zijn cel kraste. Als er een cipier aan zijn celdeur verscheen, gooide hij snel het kleedje over de tafel heen. De aldus in het hout gekraste teksten veegde hij weer uit zodra hij zijn werk voldoende had overdacht.⁹⁹

Aangezien de Venetiaanse cipiers iets coöperatiever of iets slimmer waren dan hun Milanese collega's bij het stiekem bezorgen van brieven tussen de gevangenen, onderhield Pellico een tijdlang de reeds eerder aangestipte correspondentie met een medegevangene die schuilgaat achter de naam 'Giuliano'. De schrijfmaterialen daarvoor werden hem door de trouwe en zorgzame cipier Tremmerello geleverd. Eenmaal besloeg een dergelijke geheime brief van Pellico niet minder dan vier pagina's.¹⁰⁰ Verder schreef hij vanuit Venetië talloze brieven aan zijn ouders, broers en zusters, maar geen daarvan bereikte zijn bestemming, zelfs niet de brief waarmee Pellico in februari 1822 zijn vader zelf op de hoogte had willen brengen van de zware straf die over hem was uitgesproken, met als gevolg dat Onorato Pellico in de *Gazzetta di Milano* moest lezen dat zijn zoon ter dood was veroordeeld.¹⁰¹ Van een enkele brief die hij zelf van zijn familie ontving was de gehele inhoud gecensureerd, zodat slechts de aanhef ('Carissimo Silvio') en de ondertekening ('T'abbracciamo tutti di cuore') waren overgebleven.¹⁰² Verder oefende Pellico zich – met vooruitziende blik – in het schrijven van brieven in het Duits, om die taal beter te leren.

In de Spielberg werd Pellico het schrijven van brieven slechts bij uitzondering toegestaan, in het bijzonder wanneer zijn gezondheid zo slecht was dat de voorgenomen brief als die van een stervende kon worden beschouwd.¹⁰³ Ook het vrije gebruik van papier en inkt om eigen werk te produceren was verboden, zelfs als de gevangenen bereid waren daarvoor te betalen.

Onder dergelijke beperkende omstandigheden bleef het maken van gedichten en toneelstukken, de literaire arbeid waarmee Pellico zich als schrijver in de jaren tot aan zijn arrestatie bij voorkeur had beziggehouden, beperkt tot iets wat zich grotendeels in de geest moest voltrekken. Zo schreef Pellico gedurende zijn gevangenschap in Venetië naar eigen zeggen twee volledige tragedies in verzen (*Ester d'Engaddi* en *Iginia d'Asti*), alsmede enkele schetsen voor andere toneelwerken, plus gedichten ('Cantiche') over onder meer de Lombardische Liga en over Christoffel Columbus. Bij gebrek aan papier en omdat het geheugen nu eenmaal ook zijn beperkingen kent, gebruikte hij daarvoor af en toe het pakpapier waarin hij wel eens fruit kreeg, of hij ruilde zijn eten met een ondercipier voor een blanco vel papier. In de gevangenis op San Michele leest hij de twee genoemde tragedies gedurende twee achtereenvolgende avonden voor aan enkele medegevangenen.¹⁰⁴

In de Spielberg, waar vanaf 1824 zoals gezegd het verbod op lezen en schrijven deel uitmaakte van de penitentiaire discipline, namen Pellico en Maroncelli, naast hun gesprekken over de gelezen boeken die zij in de geest met zich meedroegen, hun toevlucht tot het tegenover elkaar reciteren van zelfgemaakte gedichten, om die vervolgens over en weer uit het hoofd te leren.¹⁰⁵ Pellico beweert dat zij aldus 'duizenden' gedichten en epossen de revue konden laten passeren en dat hij op deze wijze ook in staat was zijn tragedie in verzen, *Leoniero da Dertona*, in de gevangenis van de Spielberg te concipiëren.¹⁰⁶ Ook van enkele kortere gedichten die in de jaren na Pellico's vrijlating gebundeld werden, valt aan te nemen dat zij in gevangenschap zijn ontstaan, zoals de titel van de 'Ode – Composta in prigione' al aangeeft. Het begin daarvan luidt:

*L'amore del canto
Chi rende al captivo?
Tu, sole, tu divo
Di luce tesor.*

*Oh! come oltre il cinto
Di mia sepoltura,
L'intiera natura
Innebrii d'amor!*¹⁰⁷

De vraag of Pellico tijdens zijn gevangenschap al thema's of opzetten in gedachten had voor literair werk waarin zijn gevangeniservaring een rol zou spelen, valt natuurlijk niet met zekerheid te beantwoorden, maar dat zijn gedachten in gevangenschap al uitgingen naar een boek als *Le mie prigioni* is onwaarschijnlijk. Op de eerste plaats claimt hij nergens dat het plan voor dat boek bij hemzelf is ontstaan, maar vermeldt hij expliciet dat hem dat pas na zijn thuiskomst door zijn Turijnse biechtvader werd gesuggereerd. Op de tweede plaats was Pellico, als het over literaire ideeën ging, volledig gericht op de lyrische en dramatische poëzie, met gedichten zoals de geciteerde 'Ode' en met tragedies in verzen in de lijn van zijn enige echte literaire succes tot dan toe, *Francesca da Rimini*. Waar het om het thema 'gevangenschap' gaat, kan men hoogstens als waarschijnlijk veronderstellen dat Pellico al in de Spielberg plannen maakte voor het gevangenisdrama *Tommaso Moro*, dat hij spoedig na zijn vrijlating schreef en dat een jaar na *Le mie prigioni* in de herfst van 1833 verscheen. Niet voor niets had hij al in 1819 een artikel in *Il Conciliatore* gepubliceerd over de tragedie *Henri VII* van Marie-Joseph de Chénier, een stuk over de confrontatie tussen een standvastig katholiek en de gewetenloze tirannie die hem gevangenzet en ter dood brengt.¹⁰⁸

B – SOCIAALPOLITIEKE IDEEËN

Hierboven is reeds uiteengezet hoe terughoudend Pellico in *Le mie prigioni* is waar het gaat om de toedracht tot zijn arrestatie en het verloop van de verhoren die hem gedurende meer dan een jaar in Milaan en in Venetië werden afgenomen. De meest waarschijnlijke redenen daarvoor zijn tevens aan de orde geweest. Niettemin zou men, met alle begrip voor die terughoudendheid, verwachten

dat Pellico in zijn memoires van enige historische reflectie blijkt geeft als resultaat van zijn jarenlange lectuur in de gevangenis, van de brieven, gedichten en toneelstukken waar hij – op papier of in de geest – aan werkte en als elementen in zijn gesprekken met celgenoot Maroncelli. Uit zijn bijdragen aan *Il Conciliatore* valt duidelijk af te lezen hoe breed de horizon van zijn belangstelling was, met inbegrip van geschiedenis, filosofie, poëzie, toneel, geografie, economie en zelfs stenografie en gymnastiek. Eventueel had hij zijn sociale of politieke denkbeelden (over de mens, over de vrijheid, over de ideale staatsvorm, over de verfoeilijkheid van tirannieën of over revoluties) kunnen verpakken in commentaren op de boeken die hij in gevangenschap las en herlas of in de beschrijving van zijn gesprekken met medegevangenen. Het verbluffende, ook bij herlezing van *Le mie prigionie*, is dat er van dergelijke denkbeelden of uitweidingen in het boek zo goed als niets te vinden is. ‘Ik heb besloten niet over politiek te spreken,’ zo deelt de auteur de lezer al spoedig ondubbelzinnig mee, en daar houdt hij zich aan.¹⁰⁹ Het hoeft niet te verbazen dat Pellico ook in zijn latere leven zijn les geleerd had en zich afzijdig hield van alles wat zweemde naar politiek. In een ongedateerde, maar vermoedelijk in de tweede helft van de jaren 1830 geschreven brief aan graaf Porro komt hij tot de volgende slotsom: ‘De conclusie van mijn zienswijze op het terrein van de politiek is dat ik mij rustig houd, en ik geloof dat een gewoon burger niets anders te doen staat voor de maatschappij dan er als een eerbaar mens in te leven en zich verre te houden van iedere overdrijving.’¹¹⁰

Het gevolg van deze apolitieke houding van de auteur ten opzichte van de wereld is dat *Le mie prigionie* zich als het ware op twee wijd van elkaar verwijderde niveaus afspeelt. Enerzijds op het strikt individuele, persoonlijke niveau van zijn belevenissen in vier opeenvolgende gevangenissen, met alle dagelijkse en kleine praktische feiten die zich daarbij voordoen. En anderzijds op het hogere, aan deze wereld ontheven niveau van godsdienstig bewustzijn, geloofstwijfel, bekering en uiteindelijk volledige aan-

vaarding van wat de goddelijke voorzienigheid van hem vergt. Het hele tussenliggende niveau van kritische, historische of politieke reflectie op zijn belevenissen, alsook een meer intellectuele overdenking van de traditie waarin zijn noodlot als gevangene gezien kan worden, ontbreekt totaal. Het feitelijk-autobiografische en het niveau van religieuze overgave staan ongefilterd met elkaar in verbinding.

Dat dit alles bij het schrijven op een doelbewuste keuze berustte, wordt duidelijk als men zich realiseert hoezeer Pellico de aldus vrijgekomen geestelijke ruimte in zijn boek volledig, maar dan ook volledig benut voor het schrijven van de geschiedenis van zijn christelijke bekering, zoals die zich gedurende de jaren van zijn gevangenschap heeft voltrokken. Tegen de krachten die het geloof in hem en dus ook in zijn boek losmaken, vallen de spaarzame verwijzingen naar literaire bezigheden en naar sociaalpolitieke ideeën volledig in het niet.

C – RELIGIEUZE IDEEËN

De bekering van Silvio Pellico, die weliswaar door zijn moeder met de Bijbel was opgevoed, maar die – als we op de mentaliteit en de intellectuele atmosfeer uit zijn vroegere correspondentie mogen afgaan – tot het moment van zijn arrestatie geen actief en toegewijd katholiek was, wordt in *Le mie prigioni* meteen op de tweede dag van zijn gevangenschap gesitueerd. Na zijn arrestatie op vrijdag 13 oktober 1820, zijn overbrenging naar Santa Margherita en het eerste, zes uur durende verhoor van de avond ervoor heeft hij zichzelf de eerste nacht in slaap gehuild. ‘Is het mogelijk, is het mogelijk dat ik hier ben?’ vraagt hij zich verbijsterd af als hij ’s ochtends in de gevangenis wakker wordt. Vervolgens worden de vele vragen die hij zichzelf stelt, over zijn nu onbereikbare ouders, broers en zusters, over zichzelf en zijn verschrikkelijke noodlot, door een innerlijke stem (‘una voce interna’) beantwoord. Ogenblikkelijk trekt hij zelf de vergelijking met de Zoon, die onder de ogen van Zijn moeder de berg van Golgotha moest beklimmen.

‘Dat,’ zo concludeert hij vervolgens aan het begin van zijn boek, ‘was het eerste ogenblik waarop het geloof zegevierde over mijn hart [...].’¹¹¹ Als wij in termen van toonzetting over *Le mie prigionie* spreken, dan kunnen wij niet anders concluderen dan dat de sleutel waarin het boek gesteld is die van het geloof is, in het bijzonder de bekering tot het katholicisme. Tegen die bekering had hij zich in zijn leven tot dan toe altijd verzet, in tegenstelling tot zijn jongere broer Francesco en zijn zussen Giuseppina en Marietta, die allen een actieve keuze voor het religieuze leven maakten, de eerste als priester en later als jezuïet, de beide laatsten als non.¹¹²

Dat wil overigens niet zeggen dat Pellico’s bekering op de eerste ochtend van zijn gevangenschap meteen zorgt voor vrede in zijn hart en aanvaarding van zijn lot. Die vrede en aanvaarding moeten eerst nog, dwars door enkele heftige crises heen, bevochten worden. Verschillende malen wordt hij aan het twijfelen gebracht door anderen of door zichzelf, door zijn eigen pogingen om zin te geven aan de omstandigheden waarin hij verkeert of door tegenslag die hij ondervindt. Dat laatste is bijvoorbeeld het geval wanneer de verhoren in Venetië werkelijk van start gaan en hij zelfs zijn Bijbel verwaarloost (hoofdstuk xxiv) of wanneer hij de eerdergenoemde brief van zijn vader ontvangt, zo zwaar gecensureerd dat slechts de aanhef en de ondertekening nog te lezen zijn en hij een aanval van agressie krijgt (hoofdstuk xxxii). In hoofdstuk xlv is zijn worsteling met het geloof, in de vorm van demonen die hem belagen, zelfs zo heftig dat zijn gebeden te zwak zijn en hij niet anders dan de gekruisigde Jezus kan nazeggen: ‘Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me?’ (Mijn god, mijn God, waarom hebt gij mij verlaten?).

Het dieptepunt, waar Pellico als het ware de bodem van zijn nieuw verworven geloofsovertuiging raakt, vindt hij een aantal malen wanneer de wil om verder te leven hem ontvalt, bijvoorbeeld in Venetië als zijn woede tegenover de wereld hem te veel wordt (hoofdstuk xxiv), en later in de Spielberg, wanneer de dood van Oroboni hem volledig van zijn stuk brengt (hoofdstuk lxix).

Het is dan niet de wijsheid van boeken die hem terugvoert naar een geestelijk evenwicht en een zekere innerlijke vrede tegenover zijn lot, maar zijn aanvaarding van de goddelijke levenswil, zoals die te vinden is in het minste medescheepsel (hoofdstuk LXXVIII). Aan het slot van deze langdurig bevochten geloofsovertuiging is er in zijn beleving geen verschil meer tussen de gevangenis waarin hij zich bevindt en een klooster, waarin de eenzaamheid slechts een van God gegeven doel dient (hoofdstuk LXXXII).

Zoals uit deze voorbeelden blijkt, is Pellico's spontane bekering, vervolgens zijn worsteling om het geloof te behouden en uiteindelijk zijn volledige aanvaarding van zijn lot als Gods wil, de rode draad in *Le mie prigioni*. Het is niet overdreven te stellen dat het boek in feite twee verhalende hoofdlijnen telt: de ene is het feitelijke verhaal van een arrestatie, een veroordeling, een gevangenschap en uiteindelijk een vrijlating. De andere is de mentale geschiedenis van een bekering, een aantal beproevingen, een zelfoverwinning en uiteindelijk een onvoorwaardelijke overgave aan God.

De wijze waarop van deze, in de loop der jaren zich voltrekkende bekering door Pellico verslag wordt gedaan, is net als de rest van *Le mie prigioni* die van een feitelijk gepresenteerd relaas in een tamelijk onopgesmukte, registrerende stijl. Neem als karakteristiek voorbeeld de volgende passage uit zijn periode in Milanese gevangenschap, als Pellico beschrijft hoe hij zich in zijn cel uitvoerig druk maakt om het welzijn van Maroncelli, wanneer hij deze op een dag langs het venster naar elders in het gebouw weggevoerd ziet worden. Gedetailleerd beschrijft hij de schakeringen in zijn stemmingswisselingen, en besluit dan:

Mijn langdurige onrust werd gevolgd door vermoeidheid en apathie. Maar apathie is evenmin duurzaam, en ik vreesde al dat ik vanaf dat moment onophoudelijk tussen het ene en het andere uiterste heen en weer geslingerd zou worden. Het vooruitzicht van een dergelijke toekomst vervulde mij met afschuw, en vol vuur

nam ik ook deze keer mijn toevlucht tot het gebed.

*Ik verzocht God om bijstand voor mijn arme Piero en voor mijzelf, en zowel voor zijn familie als voor de mijne. Enkel het herhalen van die smeekbeden wist mij werkelijk tot rust te brengen.*¹¹³

Pellico rapporteert ook meerdere malen hoe het contact met zijn medegevangenen een rol speelt in de totstandkoming van zijn bekering. Zijn verdediging van het geloof in een briefwisseling in Venetië met de verder niet geïdentificeerde medegevangene 'Giuliano' kwam reeds ter sprake. Zo zijn er in de Spielberg ook de via hun beider vensters gevoerde gesprekken tussen Pellico en zijn buurman Oroboni, waarin deze twee lotgenoten de merites van het katholicisme in alle rust (en op fluisterton, om de bewakers niet te provoceren) met elkaar bespreken:

*En onze gesprekken richtten zich op niets anders dan op de christelijke filosofie, en op een vergelijking daarvan met de armzaligheid van een zinnelijke levenshouding. Beiden waren wij verheugd om zoveel overeenstemming op te merken tussen het christendom en de rede; beiden zagen wij, kijkend naar de verschillende kerkelijke gezindten, hoezeer alleen het katholieke geloof werkelijk bestand is tegen kritiek en hoe de leer van de katholieke gemeenschap gevormd is uit de zuiverste dogma's en de zuiverste moraal, en niet uit al die miserabele toevoegingen die het gevolg zijn van menselijke onwetendheid.*¹¹⁴

Zoals uit dit laatste citaat blijkt, komt de bekering van Silvio Pellico, waar *Le mie prigioni* de kroniek van vormt, geenszins uit zichzelf of zonder enige hulp tot stand. Om te beginnen vormt religie een bijna constante achtergrond voor zijn leven als gevangene. In Milaan zit hij opgesloten in een voormalig nonnenklooster, in Venetië kijkt hij uit over de San Marco-basiliek en wordt hij vervolgens ondergebracht op het kloostereiland San Michele di Murano. Ook in het fort Spielberg bevindt zich een gevangeniskapel, waar

de gevangenen in kleine groepjes geregeld de mis bijwonen. In diezelfde Spielberg is dus ook op gezette tijden een priester aanwezig, niet alleen om de mis op te dragen, maar ook om andere godsdienstige functies te vervullen, zoals het afnemen van de biecht en het verlenen van bijstand aan zieken en stervenden, alsmede het leiden van begrafenissen.

Bij elkaar voert Pellico in *Le mie prigioni* vijf priesters op die in de Spielberg een rol in zijn leven als gevangene hebben gespeeld, achtereenvolgens genaamd Sturm, Battista, Paulowich, Wrba en Ziak.

Als eerste is er kapelaan Sturm, die in januari 1823 bij Pellico wordt geroepen, wanneer het aan de cipiers en aan de gevangenis-directeur duidelijk is dat de gevangene er lichamelijk en geestelijk zo slecht aan toe is dat hij vermoedelijk niet lang meer te leven heeft. Hij neemt Pellico de biecht af, deze ontvangt vervolgens de communie en krijgt het laatste oliesel toegediend. Dit alles en de waardige en welgekozen woorden van Sturm (over de goddelijke rechtvaardigheid, de plicht tot vergevingsgezindheid en de ijdelheid van alle aardse zaken) brengen de uitgeputte Pellico in een diepe slaap, waar hij na een aantal uren enigszins verkwikt uit ontwaakt, zodat hij deze bijna fatale crisis inderdaad te boven komt.¹¹⁵

Sturm wordt opgevolgd door kapelaan Battista, die zich in de ogen van Pellico ontpopt als een ontwikkeld en empathisch geestelijk verzorger. Minstens eenmaal per maand komt hij de biecht afnemen, en neemt dan uit de bibliotheek van zijn augustijner klooster onveranderlijk boeken ter lezing voor de gevangenen mee. Pellico's aanvankelijke wantrouwen maakt plaats voor een diepe erkentelijkheid. Vooral Battista's lessen in het lijdzaam aanvaarden van het lot en in het vergeven van vijanden zullen voor Pellico uitgroeien tot een blijvend geestelijk bezit. Onder Battista's invloed ziet Pellico in de waarde van de gesproken biecht zelfs een relativering van het belang van boekenwijsheid en van zijn eigen gedachteleven.¹¹⁶

Als er begin 1824 vanuit Wenen een verscherping van de gevan-

genisdiscipline wordt doorgevoerd, betekent dat onder andere het terugroepen uit de Spielberg van de intussen geliefde Battista en de benoeming in diens plaats, in de loop van 1825, van een Dalmatische priester genaamd Stefano Paulowich. Deze blijft niet minder dan drie jaar in functie, maar krijgt in Pellico's verslag slechts spaarzame vermelding. Een trouwe biechtvader zoals Battista was hij voor Pellico in elk geval niet en van het uitlenen van boeken is ook geen enkele sprake meer. Toch waagt Pellico het niet om in andere dan de meest positieve termen over Paulowich te schrijven. Hij toont zich dankbaar voor de missen die de geestelijke met enige regelmaat vanuit Wenen komt opdragen en suggereert dat Paulowich wegens drukke werkzaamheden nu eenmaal niet veel tijd heeft om in Brunn door te brengen.¹¹⁷ Het is tamelijk waarschijnlijk dat Pellico hier de nodige zelfcensuur toepast om zijn boek veilig langs de kerkelijke censuur te loodsen, want uit de memoires van zowel Confalonieri als Andryane weten wij dat Paulowich er niet voor terugdeinsde om zijn geestelijk ambt in dienst te stellen van de Oostenrijkse keizer, met name door aan het Weense hof informatie door te spelen die hem als biechtvader door politieke gevangenen was toevertrouwd. Voor deze vermoedelijke schennis van de heilige principes van zijn ambt werd hij in 1828 beloond met een benoeming tot bisschop van Cattaro, de huidige Montenegro'se havenstad Kotor, gelegen aan de Adriatische Zee.¹¹⁸

In de laatste anderhalf jaar van Pellico's gevangenschap profiteert hij bij de voltooiing en bestendiging van zijn bekering nog van de zorgen van de opvolger van Paulowich, de Moravische abt Georg Wrba, die naast zijn gevangenisaanstelling in Brunn lesgeeft in het Nieuwe Testament. Wrba wordt voor Pellico wat Battista voor hem is geweest, een ware herder voor zijn ziel, al mag ook hij geen boeken voor de gevangenen meenemen. Als Wrba zijn functie wegens ziekte moet opgeven, treedt in het laatste jaar van Pellico's gevangenschap de abt Vincenz Ziak in zijn voetsporen, die Pellico eveneens als een waardige en geleerde prelaat afschildert.¹¹⁹

Op 1 augustus 1830 wordt dan eindelijk het keizerlijke besluit omtrent de gratiëring van Pellico en Maroncelli aan de beide ongelukkigen overgebracht, die daarop vlak en bijna verbijsterd reageren. Na een moeizame reis via Wenen keert Pellico – tot aan Milaan onder begeleiding van een Oostenrijkse politiecommissaris – op 17 september terug in Turijn, ‘het land van zijn voorvaderen’, zoals hij het met een vaderlandslievende term uitdrukt.

In een van de slothoofdstukken blikt Pellico nog eenmaal terug op de vijf priesters die hem in geestelijk opzicht door zijn lange jaren in de Spielberg hebben geleid, en uit die passage spreekt – in een moeilijk te duiden onderlinge verhouding – zowel zijn afhankelijkheid jegens de dienaren van zijn definitief verworven geloof, als zijn strategie om *Le mie prigion*i zo ongeschonden mogelijk door de censuur heen te krijgen. Hij schrijft:

*Onder al die Duitse priesters die het lot ons bezorgde hebben we niet één slechte getroffen! Niet één van wie wij ontdekten dat hij zich tot instrument van de politiek wilde maken (en zo iets is gemakkelijk te ontdekken!), ja niet één die niet de verdienste van grote geleerdheid verenigde met die van een zeer uitgesproken katholiek geloof en van een diep filosofisch inzicht. Ach, hoe achterswaardig zijn zulke dienaren van de kerk! De weinigen die ik heb gekend, hebben mij tot een zeer gunstig oordeel gebracht over de Duitse katholieke geestelijkheid.*¹²⁰

Er is nog een derde mogelijke interpretatie van deze al te overdadige verheerlijking door Pellico van die ‘achterswaardige’ kape-laans in de Spielberg, en die luidt dat hij zijn vroegere Shakespeare-lectuur uit de eerste jaren van zijn gevangenschap kennelijk niet was vergeten, vooral niet de beroemde grafrede van Marcus Antonius uit het derde bedrijf, tweede scène van *Julius Caesar*, met de duivels dubbelzinnige lofprijzing aan het adres van Brutus en Cassius: ‘So are they all, all honourable men.’ Maar wellicht is dat een te gezochte verwijzing, die onvoldoende rekening houdt met de

religieuze band die de katholieke Pellico ondanks alles met de Oostenrijkse katholieken verbond.

REACTIES OP *LE MIE PRIGIONI*

Alvorens een aantal bevindingen in dit hoofdstuk samen te vatten is het zinvol nog onder ogen te zien hoe de reacties op de publicatie van *Le mie prigioni* zijn geweest en hoe het Pellico en zijn boek is vergaan in de jaren tot zijn overlijden op 64-jarige leeftijd in 1854.

Een gedetailleerde receptiegeschiedenis van *Le mie prigioni* gaat de strekking van deze studie te buiten, maar uit het feit dat het boek na zijn eerste verschijning in november 1832 in datzelfde jaar nog driemaal herdrukt moest worden, blijkt duidelijk dat het verhaal van Pellico's langdurige gevangenschap onmiddellijk aansloeg.¹²¹ Dat viel ook zonder meer te verwachten, gezien de indertijd natuurlijk veelbesproken veroordeling van de bekende auteur van *Francesca da Rimini*.¹²² Bovendien was dit het eerste boek van een van de tientallen carbonari van wie algemeen bekend was dat ze naar verre Oostenrijkse kerkers waren weggevoerd, maar over wier precieze lotgevallen het publiek nog zo goed als niets had vernomen. Voor vele familieleden, vrienden en bekenden, niet alleen van Pellico, maar ook van zijn vroegere medegevangenen die nog altijd in de Spielberg vastzaten, moet dit een schokkend levensbericht uit de eerste hand over hun dierbaren zijn geweest. Voor het grotere publiek waren het sensationele memoires, met gruwelijke en waargebeurde verhalen. En dat alles kon zomaar gelezen worden, ondanks het feit dat de Oostenrijkers het in Noord-Italië nog steeds voor het zeggen hadden. In dat opzicht moet de publicatie van *Le mie prigioni*, in weerwil van de gebruikelijke kerkelijke en politieke censuur, zeker voor de maatschappelijke bovenlaag van het Italiaanse lezerspubliek, als een opzienbarende gebeurtenis gegolden hebben.

Pellico ontving een groot aantal brieven van lezers, en uit zijn antwoorden daarop valt het een en ander op te maken over de lof die vooral de katholieke elite het boek toezwaaide.¹²³ Al met al trok

de verschijning van de Italiaanse editie in elk geval zozeer de aandacht dat niet alleen in de daaropvolgende jaren nog vele herdrukken het licht zagen, maar dat het boek ook – met een voor die tijd ongekende promptheid – in alle belangrijke talen van Europa verscheen.¹²⁴ Aldus zou het boek uitgroeien tot het meest gelezen Italiaanse boek van zijn tijd, zowel in Italië als daarbuiten, meer nog dan Manzoni's *I promessi sposi* of de *Canti* van Leopardi, al staan die laatste twee tegenwoordig in hoger literair aanzien dan Pellico's geschrift.

In Wenen kregen de autoriteiten vrij snel in de gaten dat het laten passeren van deze publicatie een ernstige misrekening was geweest.¹²⁵ De Oostenrijkse gezant in Piëmont, graaf de Bombelles, schreef al spoedig na de verschijning van *Le mie prigioni* aan staatskanselier Von Metternich dat de laatste waarschijnlijk al wel bij geruchte over het boek vernomen had. Hij spreekt er zijn verbazing over uit dat de censuur het boek heeft doorgelaten, aangezien de auteur er immers nergens blijk van geeft dat hij zijn eigen fouten erkent. In zijn bericht wijst de gezant op de moeilijkheid om de verspreiding van het boek nog te beperken en suggereert hij dat door middel van een artikel in de *Gazetta di Milano* wellicht een aantal onjuistheden zou kunnen worden rechtgezet.¹²⁶ Daar zag Metternich niets in, dat zou slechts de nieuwsgierigheid van het publiek prikkelen, zo liet hij Bombelles weten.¹²⁷ Ook gezagsdragers in Milaan en Venetië speelden korte tijd met het idee van een verbod van het boek.¹²⁸ Von Metternich – in de onvergetelijke karakterisering van Byron 'power's foremost parasite' – schatte de schade die de publicatie van Pellico's gevangenismemoires de reputatie van de Oostenrijkse staat berokkende, zeer serieus in.¹²⁹ Via de pauselijke nuntiatuur in Wenen probeerde hij tevergeefs *Le mie prigioni* op de Index Librorum Prohibitorum te krijgen, en in conversatie zou hij hebben toegegeven dat het boek voor Oostenrijk funester is geweest dan een verloren veldslag.¹³⁰

Wat echter zeer nadelig voor Pellico uitpakte, was dat zijn vroegere celgenoot Piero Maroncelli, die vermoedelijk met enige jaloe-

zie keek naar het stormachtige succes van Pellico's boek, besloot dat hij in aanvulling daarop het zijne over hun grotendeels gezamenlijke ervaringen moest schrijven. Hij deed dat in een serie 'aanvullingen en historische aantekeningen', die in 1833 als onderdeel van de Franse uitgave werden opgenomen en vervolgens ook deel gingen uitmaken van Italiaanse edities van Pellico's werk. Deze correcties en aanvullingen zijn goeddeels onschuldig, en niet bijster belangwekkend. Maar kennelijk ergerde Maroncelli zich op sommige punten in *Le mie prigioni* toch aan Pellico's al te vergevingsgezinde toon. Met name was dat het geval met de infame priester Paulowich, die er van Maroncelli in diens aanvullingen dan ook stevig van langs krijgt. Hij beschuldigt hem expliciet van leugens teneinde de gevangenen belastende informatie te ontfutselen, noemt hem 'infaam' en schildert hem in feite af als een bedrieger, zijn geestelijk ambt onwaardig. Al waren deze beschuldigingen waarschijnlijk juist, het voor Pellico onfortuinlijke gevolg van Maroncelli's onthullingen was dat edities van zijn eigen boek, waaraan de 'Addizioni' van zijn lotgenoot waren toegevoegd, nu wel op de Index werden geplaatst.¹³¹

Een andere, en niet de minste literaire tijdgenoot die het op Pellico's integriteit gemunt had, was Chateaubriand. Zowel in zijn brieven aan Madame Récamier als in de *Mémoires d'outre-tombe* legt hij verslag van zijn nogal hardnekkige pogingen om Pellico als een leugenaar te ontmaskeren. Verwoed speurend tijdens een verblijf in Venetië in de herfst van 1833, een jaar na de publicatie van *Le mie prigioni*, doet hij alle moeite van de wereld om de door Pellico gegeven beschrijving van zijn gevangenschap in het Palazzo Ducale en op San Michele als onwaarachtig en niets bijzonders voor te stellen. Hij beweert bijvoorbeeld dat Pellico helemaal niet gevangenzat in de beroemde cellen 'sotto i piombi', dat de vele Venetiaanse muggen waarover Pellico zich beklaagt ook hem – Chateaubriand – af en toe slapeloze uren hebben bezorgd als hij in het Hotel de l'Europe verbleef, en in het algemeen dat hijzelf op zijn reizen wel eens in een slechtere kamer logeerde dan het hooggele-

gen vertrek van Pellico in het Dogenpaleis, met zijn fraaie uitzicht.¹³² Het heeft er alle schijn van dat Chateaubriand aan Pellico het spectaculaire succes misgunde dat hem met de publicatie van zijn gevangenisherinneringen allerwegen ten deel aan het vallen was.

Niet alle kritiek op *Le mie prigionì* was dermate gericht op persoonlijke ontmaskering, maar de keerzijde van de enorme en internationale belangstelling voor Pellico's boek was nu eenmaal dat er ook allerlei bezwaren tegen het boek naar voren werden gebracht. Het feit dat de auteur in de algehele strekking van zijn geschrift zo'n logisch verband had geïmpliceerd tussen zijn nationalistische sentimenten en zijn christelijke overtuiging was voor vele, meer liberaal georiënteerde lezers onverteerbaar. Zij vonden juist dat de zaak van de Italiaanse vrijheid en onafhankelijkheid veel ondubbelzinniger bepleit moest worden en dat de Oostenrijkse overheersers er veel te gemakkelijk afkwamen door de lijdzame, vergevingsgezinde toon die het boek bezielt.¹³³

Om deze en andere reacties van repliek te dienen besloot Pellico na enkele jaren, mede op instigatie van zijn Franse vertaler Antoine Latour, tot het schrijven van enkele *Aanvullende hoofdstukken* ('Capitoli aggiunti'), die vanaf 1843 voortaan in veel edities van *Le mie prigionì* zouden worden opgenomen. In die twaalf *Aanvullende hoofdstukken* pakt hij om te beginnen de draad op na zijn terugkeer in Turijn en beschrijft hij de eerste, koortsige nacht weer in zijn ouderlijk huis. Vervolgens legt hij – op een wijze en toon die ons reeds uit het hoofdwerk bekend zijn – gedetailleerd verslag van zijn wisselvallige lichamelijke en geestelijke conditie, vol nachtelijke angstvisioenen van de Spielberg. Na een maand of vier treedt een zeker herstel in (*Aanvullend hoofdstuk III*) en onder de liefdevolle zorgen en aanmoedigingen van zijn moeder en van de bejaarde priester Giovanni Battista Giordano, begint hij aan het opschrijven van zijn herinneringen (*Aanvullende hoofdstukken VI en VII*). Waar hij de reacties op zijn boek behandelt (vanaf *Aanvullend hoofdstuk VIII*), valt op dat hij – op één uitzondering na – dat

nergens ad hominem doet. Dat past uitstekend bij de vergevingsgezinde en milde toon waarop Pellico ook hier het woord voert, en het is ook effectief: alle kleine bezwaren van deze en gene tegen zijn boek worden als het ware op één grote, anonieme hoop geveegd.¹³⁴ Tegen een dergelijk soevereine kwetsbaarheid was geen kritiek opgewassen.

DE LAATSTE JAREN

Afgezien van deze onheuse reacties en jaloerse aantijgingen, en ook al kwam er zelfs wel eens een protestant aan de deur om verhaal te halen, toch ontving Pellico ook veel fanmail. Vooral de respons uit de hoek van het katholieke Piëmontese establishment zal hem veel genoeg hebben verschaft. Een van de meest bijzondere en in elk geval voor de rest van Pellico's leven meest doorslaggevende bewonderaars van *Le mie prigioni* was de schatrijke markiezin di Barolo, voluit Giulia Vitturnia Francesca Falletti di Barolo, geboren Colbert de Maulévrier. Reeds op 2 november 1832 schreef ze Pellico een enthousiaste reactie op het boek. De markiezin, geboren in 1785, was met haar man, Carlo Tancredi Falletti markies van Barolo, een groot weldoenster van zeer katholieken huize en moet in Pellico op grond van zijn boek direct een waardig object voor haar liefdadigheid hebben gezien. Al spoedig trad hij, tegen een jaargeld van 1200 franc, als secretaris en bibliothecaris in dienst van het kinderloze echtpaar. Na de dood van Pellico's moeder in 1837, en nadat in het jaar daarop zowel zijn vader als de markies was overleden, nam de markiezin hem op in haar enorme huis, het Palazzo Barolo, waar hij de rest van zijn leven zou doorbrengen.¹³⁵ Op zijn beurt verzorgde hij haar correspondentie, hield haar gezelschap op haar reizen naar Rome, waar zij op audiëntie door de paus werden ontvangen, las haar voor, en als zij ziek was bad hij voor haar. Hij schreef gezangen en liederen voor de kindertehuizen die zij – naast diverse scholen, ziekenhuizen en niet in de laatste plaats gevangenissen – met haar goede werken bedacht.¹³⁶

Met al deze vrome bezigheden en wellicht ook tot het besef geko-

men dat het schrijven van tragedies niet langer zijn hoogste roeping in het leven was, beperkte zijn literaire productie uit de laatste jaren van zijn leven zich tot het schrijven van gedichten, zoals hij met een zekere weemoed in het laatste van de *Aanvullende hoofdstukken* vermeldt. Een aanzet tot een autobiografie en hoofdstukken van een onvoltooide historische roman bewijzen dat hij zijn schrijverschap wel in ere probeerde te houden, maar hij zou de schrijver van één, op jeugdige leeftijd geschreven toneelstuk (*Franческа da Rimini*) blijven en van een immens succesvolle autobiografie over zijn tienjarige Oostenrijkse gevangenschap.¹³⁷ Van de twaalf tragedies die hij totaal op zijn naam bracht, werden er slechts acht gepubliceerd en lang niet alle bereikten het theater. Twee stukken waaraan hij tijdens zijn Venetiaanse gevangenschap had gewerkt (*Gismonda da Mendrisio* en *Ester d'Engaddi*) werden in 1833 in Turijn opgevoerd en grotelijks door het publiek gewaardeerd, maar vielen al na enkele uitvoeringen ten offer aan de censuur, die intussen alles uit de pen van Pellico als hoogst gevaarlijk beschouwde.¹³⁸ Verder liet hij op eigen kosten, bij dezelfde uitgever Giuseppe Bocca die ook zijn memoires had uitgegeven, nog een serie stichtelijke levenslessen voor de jeugd het licht zien, onder de titel *Dei doveri degli uomini. Discorso ad un giovane*. Hoewel ook die bundel in tientallen edities, zowel in het Italiaans als in vertaling, is verschenen, droeg dat geschrift meer bij aan zijn reputatie van eerbiedwaardigheid dan aan zijn faam als schrijver.¹³⁹ Zoals hij aan het eind van het laatste van de *Aanvullende hoofdstukken* met opmerkelijk zelfinzicht noteerde: 'Zoveel beter is het om helemaal geen enkel boek te maken, dan om middelmatige boeken te schrijven; en misschien heb ik er zelfs al te veel geschreven.'¹⁴⁰

Het luxe leventje in het Palazzo Barolo in de laatste vijftien jaren van Pellico's leven vormt een merkwaardig contrast met zijn ontberingen in de Spielberg. Aristocratisch bezoek werd afgewisseld met zomers op de 'Vigna' in Moncalieri, de buitenplaats annex wijngaard van de markiezin. Beroemde geleerden, zoals André-

Louis Ampère, en katholieke geestelijken als Don Bosco maakten hun opwachting in huize Barolo om de auteur van *Le mie prigioni* eer te bewijzen. Af en toe waren er schimmen uit zijn vroegere gevangenisleven, zoals een bezoek van Federico Confalonieri met zijn tweede vrouw en een ontmoeting met Pietro Borsieri.¹⁴¹ Zijn boezemvriend Maroncelli, die in 1846 in Amerika overleed, be- wees hun lotsverbondenheid een dierbare eer door zijn dochter Silvia te noemen, maar de beide vroegere celgenoten zouden el- kaar nooit meer ontmoeten.

De voor de Piëmontezen onfortuinlijk verlopen Eerste Onaf- hankelijkheidsoorlog tegen Oostenrijk in 1848-1849 bracht de po- litieke idealen waarvoor Pellico in gevangenschap bijna zijn leven had gegeven zeer dichtbij, maar ondanks de aandrang van velen was Pellico lichamelijk en geestelijk niet of niet meer in staat een politieke rol van enige betekenis te spelen in wat de beslissende fase van de Risorgimento zou worden. Zijn persoonlijke credo, dat gedeeld werd door zijn beschermvrouwe, inhoudende dat va- derlandsliefde en christelijkheid een en dezelfde overtuiging vormden, was voor de wegbereiders van de uiteindelijk beslissen- de Italiaanse onafhankelijkheidsbeweging, met name Giuseppe Mazzini, geen werkbaar uitgangspunt voor wat uitliep op een ge- wapende politieke strijd.¹⁴² Zo bleef Pellico's reputatie een strijd- punt tussen enerzijds de geestelijke benadering, die in hem een voorbeeldig katholiek zag, en anderzijds de nationalistische in- terpretatie die hem beschouwde als een martelaar van de Risorgi- mento.¹⁴³ Niettemin waren er genoeg eerbewijzen voor zijn intus- sen bijna mythische status, zoals een koninklijke onderscheiding door het regerende Huis van Savoie.¹⁴⁴ Maar Pellico's longen had- den zozeer te lijden gehad van de lange jaren van opsluiting in vochtige kerkers, dat hij vaak astmatisch hoestend door het leven ging.

In oktober 1851 maakte hij samen met markiezin Barolo nog een reis van enkele maanden via Florence en Rome naar Napels. In Rome ontmoette hij de nieuwe paus Pius IX. In Napels bereikte

hem het door de Turijnse krant *Croce di Savoia* verspreide gerucht dat hij en de markiezin onlangs getrouwd waren. Wie zijn mening over het huwelijk en het celibaat kende uit de *Doveri degli uomini* zal weinig geloof aan deze roddelpraat hebben gehecht, maar het illustreert dat velen de ‘ménage’ tussen de markiezin en haar ‘privémartelaar’ maar moeilijk wisten te duiden.¹⁴⁵ Nadat zijn kameraden Confalonieri, Maroncelli en Borsieri hem al waren voor-gegaan, hoestte ook Silvio Pellico – na een ziekbed van ruim een maand – op 31 januari 1854 zijn laatste adem uit, onder achterlating van zijn laatste wensen in een testament waarin hij er onder andere zijn excuses voor maakt dat hij te weinig tegenover de goedheid van zijn weldoenster had weten te stellen.¹⁴⁶ De markiezin liet een bescheiden grafmonument voor hem oprichten met de tekst ‘Onder het gewicht van het Kruis / leerde en onderrichtte hij de Hemelse weg: / Christenen, bidt voor hem en volgt hem.’¹⁴⁷

HET UUR DER WAARHEID

Wanneer wij de inhoud van *Le mie prigionie* wegen en ons, zoals aan het begin van dit hoofdstuk aangekondigd, afvragen welke waarheid er in dit autobiografische verslag onthuld wordt als vrucht van tien jaren gevangenschap, dan is het niet zozeer de feitelijke waarheid of de existentiële waarheid die ons als eerste treft. De hoogste waarheid die dit boek ons voorhoudt is die van de onvoorwaardelijke overgave aan Gods wil, de volstreckte aanvaarding van wat Hij ons als lotsbestemming in het leven opdraagt. Die goddelijke waarheid leert ons, dwars door moeizame beproevingen heen, om onze medemensen lief te hebben, om hen te vergeven voor wat zij ons aandoen en om ons als antwoord daarop zonder teleurstelling of wrok te wijden aan het goede. Dat is, kort samengevat, de centrale waarheid van *Le mie prigionie*.¹⁴⁸

Wat er zij van die boodschap, het is in elk geval niet de dubbele waarheid waar wij aan het begin van onze zoektocht naar de merities van gevangenismemoires naar op zoek zijn gegaan. Onze belangstelling gold de feitelijke en de autobiografische waarheid in

het boek, waar het gaat om de kern van de gevangeniservaring. De vaststelling dat de auteur van *Le mie prigionì* eerst en vooral een hogere, christelijke waarheid tracht te omarmen mag ons – hoe nobel en hoe effectief die poging in zijn geval ook is uitgepakt – op deze plaats niet van de wijs brengen.

Als het om de feitelijke waarheid in *Le mie prigionì* gaat, hebben wij gezien dat die op allerlei manieren onder druk staat. De auteur kon en/of wilde niet al datgene vertellen wat in een aan de feiten getrouwe autobiografie aan de orde had moeten of kunnen komen. Zoals hierboven uiteengezet, waren er serieuze beperkingen van de kerkelijke en politieke censuur die hem daarbij hinderden, hij wilde de medegevangenen die nog in de Spielberg vastzaten niet in gevaar brengen, hij wist simpelweg te weinig van de feitelijke toedracht tot zijn arrestatie en veroordeling, en hij had besloten zijn lot zoveel mogelijk te aanvaarden in plaats van zich er met feitelijke argumenten tegen te verweren.

Welke redenen er ook in het spel zijn geweest, feit is dat de werkelijkheid van de gevangeniservaring in *Le mie prigionì* op allerlei manieren wordt verzwegen, vergoelijkt of gefictionaliseerd. De claim van Pellico dat het verslag van zijn gevangeniservaringen ‘geen andere verdienste [bevat] dan de waarheid’ wordt op vele manieren door het boek zelf en door andere bronnen gelogenstraft, of misschien moeten wij zeggen door een hogere waarheid vervangen. Als antwoord op de vraag hoe het is om gedurende zo lange tijd in de gevangenis te zitten valt *Le mie prigionì* te zien als een mengeling van de onzegbare c.q. onpubliceerbare werkelijkheid van wat de auteur had doorstaan, en de geconstrueerde christelijke waarheid waarmee hij zich tegenover een hoger gerecht verantwoordde.